республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 215 (12605) | 1984 чылдың сентябрь 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп

МАШИНАЛАР БОЛГАШ КАРТОФЕЛЬ

Челябинск областың «Бурунгаар» совхозунга картофель ажаап алышкынының изиг-түлүк үезинде үлетпүр бүдүрүлгелериниң чүс-чүс кижилери негеттинмээн. Ол ажыл-агыйда картофельди олуртуп, ажаап алырының ажылдарын комплекстиг-биле механизастаан. Картофельди тарыырынга белеткээрниңден эгелээш, ону ажаап алырынга чедир, бүгү-ле ажылдарны машиналар кылыр.

Ажаап алышкын — технологтуг шууштурулганың бүгү ажылдарының эң-не хөй негеттинер үези болур. Соок дүжеринге чедир картофельди шыгжамырга урары-биле чогум-на бо үеде Мурнуу Уралдың шөлдеринче хоорай чурттуг муң-муң кижи үнүп турар. «Бурунгаар» совхозту шефтеп турар Копейскиниң С. М. Киров аттыг машина кылыр чүгле чаңгыс заводундан бир ай иштинде хүннүң-не ол ажыл-агыйже 500 чедир кижи чоруп турган.

Эрткен чылдарда ындыг турган. Хоорайның бүдүрүлгелеринге ажылдап кылгаш, белеткээн контроль-сорттаашкын пунктулары күскү ажаап алышкынга күш-ажыл чарыгдалын дыка эвээжедиринге дузалаан. Оларны амгы үеде барык бүгү салбырларда эптеп тургускан.

— Оларның идегелдиг, шын ажылдаарын чедип алыры белен эвес болган — деп, совхоз директору А. Третьяков чугаалаан.— Бистиң черивис дыка аар, ынчангаш комбайннар дүжүттү шуптузун ап шыдавас. Ол чылдагаан-биле дыка хөй ажыл-агыйларда картофельди ажаап алырын механизастаары ам-даа берге боор турар. Бистиң агрономнарывыс болгаш механизаторларывыс картофельди «комбайннаарынга таарыштыр» өстүрериниң аргазын тыпканнар:

Шалыпчы күш-ажыл айы уламчылап турар. Бүгү күштү—хүлээлгелер күүселдезинче!

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ДӨРГҮНЧҮЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле республиканың дыка хөй бүдүрүлгелери, сүт-бараан фермалары, бригадалары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүг ажылдап турарлар. Оларның бирээзинге Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы хамааржыр. Коллективтиң саанчылары, инек кадарчылары болгаш өске-даа ажыл-ишчилери боттарының бар аргаларын хынамчалыг санап көргеш, сүт садарының чыл планын Совет Тываның 40 чылында, октябрь 11-де, күүседирин хүлээнген. Тодаргайлаарга, күрүнеге 475 тонна сүттү садар чыл планын, колдуунда тос айлар бичии-ле ажыр үеде күүседирин бүгү республикага чарлаан. Хүлээнгени күштүг дижир болгай, ынчангаш ону күүседириниң практиктиг хемчеглерин ферманың партия бөлүү, профэвилел, комсомол организациялары дораан-на ап эгелээн. Бирги ээлчегде даандырган ажыл-ижи, планныг онаалдаларны күүседири дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, сүт саалдазын көвүдедири-биле инектерниң чемгерилгезин, суггарылгазын, ажаалдазын экижидеринче, чайгы үеде оларын шын таарыштырарынче кол кичээнгейни угландырган.

Шынап-ла, ферманың коммунистери, комсомолчулары болгаш өске-даа ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыр алган бедиткен хүлээлгезиниң онза харысалгалыын билгеш, каш дакпыр күженишкиннииг ажылдап турарлар. Ооң уламындан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, бердинген онаалданы күүсетпейн баар кижилер бо чылдың эрткен айларында фермага турбаан.

Чоокта чаа Дөргүн сүт-бараан фермазынга баргаш, юбилейге алдар кылдыр алган хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын сонуургап көрдүвүс.

Бо чылдың тос айларында коллектив 375 тонна сүттү күрүнеге садар турган, ону август 15-те күүсеткеш, чылдың сөөлгү, дөрткү кварталының планынга кирииштир сүттү садып кирипкен. Сентябрь 1-ниң медээзин ёзугаар алырга ферма күрүнеге 390 тонна сүттү саткан, октябрь 11-ге чедир 85 тонна сүттү садары арткан. Санаашкыннардан алгаш көөрге, ону күүседип болурунуң бүгү-ле аргалары бар, ынчангаш дөргүнчүлер сөзүн ээлээринге бүзүрелдиг.

Саанчыларның, инек кадарчыларының болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаан, ооң түңнелин хүн бүрү үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Саанчылар аразында күш-ажылчы маргылдааның сес айларда түңнелин үндүргеш, аңаа комсомолчу эр саанчы Монгуш Мөңгүн-оол тиилекчи болган. Бодунга быжыглаан чээрби инээнден тос айларда 295 центнер сүттү саап алыр хүлээлгени алгаш, сес айларда 297 центнер кылдыр ажыр күүсеткен. Ооң сагган сүдү чүгле көвүдээн эвес, шынары база экижип турар. Коммунист Надежда Куулар ниити черни ээлээн. Быжыглаан чээрби инээнден тос айларда сүт саап алыр хүлээлгезин ол ажыр боттандырып шыдаан. СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү Алдын-кыс Монгуш, партия Чөөн-Хемчик райкомунуң бюро кежигүнү эр саанчы Куулар Шет, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Маадыр-Ие Ондар Дуктуг болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерни эрткен сес айларда чедип ап, хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

СЭКП обкомунуң IV пленуму сентябрьны Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан шалыпчы ай кылдыр чарлаан, бо айда улам шалыпчы, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын ферманың коллективи шиитпирлээн, ылаңгыя күрүнеге сүт садарының хүлээлгезин күүседиринче күштүг мөөңнээн. Соң-биле чергелештир 140 тонна сиген белеткээр онаалдазын күүсеткен.

Т. ХЕРТЕК.

Чөөн-Хемчик район.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның малга чемнер белеткээриниң талазы-биле социалистиг чарыжының сентябрьның баштайгы чартыында түңнелдерин чугаалажып көргеш, доктаал хүлээп алган. Ында чугаалап турары болза:

Малга чемнер белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжынга сентябрьның баштайгы чартыында тиилекчилер кылдыр санаар районнар:

— сентябрьның баштайгы чартыында мал чемнериниң бүгү хевирлерин белеткээриниң немелде өзүлдезин 23,2 хуу хандырган болгаш оларның белеткээриниң планын 89,6 хуу, ооң иштинде сиген планын — 84 хуу күүсеткен **СҮТ-ХӨЛ** район;

— сентябрьның баштайгы чартыында мал чемнериниң бүгү хевирлериниң белеткээриниң немелде өзүлдезин 19,7 хуу хандырган болгаш оларны белеткээриниң планын 49,9 хуу, ооң иштинде сиген планын — 59 хуу күүсеткен **ЭРЗИН** район.

Сүт-Хөл болгаш Эрзин районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тыпсыр.

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга чем белеткээринге организастыг киржип турар. Шөлдерде, шынааларда хепээннер, сарааттар эндерилген. Улуг кажааларлыг шөл чанында силос оңгарынга үш муң тонна силос салыры бо хүннерде хайнышкынныг чоруп турар. Ында трактористерден чээрби алды чыл дургузунда механизаторлап келген Кызыл-оол Сат болгаш ажыл-агыйда он беш чыл чедир трактористеп турар Эртине Куулар олар эң шалыпчы ажылдап, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. А силос салыр ажылда аныяктардан Оксана Донгак биле Ляна Монгуш мактадып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: силос оңгарында ажылдап турарлар; тракторист К. Сат, Оксана Донгак, Ляна Монгуш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Каа-Хем районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге комбинадының коллективи республиканың юбилейинге уткуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, шалыпкын ажылдап турар. Коллектив август айда чоңга 18,700 рубльдиң ачы-дузазын чедирер турган, ону херек кырында 100 рубльге ажыр күүсеткен. Маңаа чурттакчылыг черлерде тургускан комплекстиг пунктуларның ажылдакчыларының киирген үлүү эвээш эвес.

«Служба быта» деп бижиктиг автомашиналарны район девискээринге бо-ла көрүп болур. Ында чурук тырттырар, амыдыралга ажыглаар нарын техника септээр специалистер, парикмахер чурттакчылыг черлерже, ырак узак малчын бригадаларже график ёзугаар үнүп турар.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Чыргакы черле шаандан тура тараалаң чер. Улуг, Биче Чыргакыларның кирген аксында шөйлүп баткан делгем алаакта Чөөн Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының бригада керээзи-биле ажылдап турар суггатчы звенозу ажылдап турар. Бо звенонуң составында 8 кижи бар. Оларның аразында колхоз тургузукчуларының бирээзи, хоочун суггатчы Бегзи Монгуш, мурнакчы трактористер Каадыр-оол Куулар, Бодай-оол Ооржак болгаш өскелер-даа бар.

Бо чылдың эгезинде каш кижи салбыр баштаар черинге бригада керээзи-биле ажылдаар дугайында эгелекчи санал киирген. Совхоз директору К. Б. Куулар ону изии-биле деткип, хүлээп алган. Суггатчы тускай звено ынчаар тургустунган.

Ам звенонуң ажылының түңнели багай эвес. Ажылдап турары Алаактың суггаттыг шөлү шупту 300 гектар. Бо хүннерге чедир ооң 225 газын кезип ажааган, 220 тонна сула складта дүшкен. Бир гадан 15 центнер дүжүттү бастырып алган. Комбайнерлер Владимир Монгуш, Сергей Кара-Сал, Борис Кужугет, Донгак Эрес-оол хүнде 13 ганы кезер турган, 15 га чедирип турар. Чолаачылар Баазаң Адар-оол, Кошкендей Монгуш, Донгак Өнер-оол олар шалыпкын ажылдап турар. Социалистиг чарышты хүннүң-не түңнеп үндүрүп турар.

Агитхуудустар, лозуң, плакаттар-биле бригада төвүк дерээн. Чунар-бажың доктаамал ажылдап турар. Аъш-чем-биле хандырылга эки. Бастырган саванны пресстээринде Дыртына Ооржакка болгаш Ооржак Белек-оолга удурткан звенолар кызымак ажылдап турар.

Олар бо шөлдү бо хүннерде дооскаш, Онгар-Бугада чаагай үнген кызыл-тасты улаштыр ажаап киириптерлер.

Бистиң совхозка бо чылын чер ажылын күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының чаа аргазынче шилчээнииниң баштайгы түңнели багай эвес болганын бо чижек көргүзүп турар.

О. КАРА-САЛ.

ОДАРЛАДЫП СЕМИРТКЕН

Аныяк бригадир Василий Кескил-оолович Оюнның удурттканы № 2 бригада бодунуң күш-ажылчы чедиишкиннери-биле «Коммунизмниң херели» совхозта өске хойжу бригадаларны ажып турар. Ол чаа-ла ийи дугаар чыл бригадирлеп ажылдап чоруур-даа болза хүлээнген ажыл-херээнге ээ-харысалгалыы, кызымаа-биле чаңчыкпааны чаа ажылдың уг-шиин тыва берген.

Ам ооң бригадазында чээрби бир кодан бар. Бо чылын малчыннар төрүүр чүс хойга онаалтыр ортумаа-биле 85 хураганы камгалап доруктурган. Бригада кежигүннери ай санында хуралды эрттирип, аңаа социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүргеш, чедир кылдынмаан ажылдарны сайгарып, эдеринин аргаларын дүгүржүп ап турарлар. Олар мал чеминиң белеткели эгелээри билек, чыглып хуралдаалдааш, сиген кезер планнарынга немелде онаалдаларны алгылаан болгаш амгы үеде оларны өг-бүле бүрүзү күүседип алган.

Бригаданың малчыннары хой кыргылдазынга идепкейлиг киришкен. Бо хүннерде хойларының чайгы семиртилгезин чедиишкинниг доозуп турар. Бригадир Василий Оюн ол ажылдарны чогуур өйүнде, шалыпкын организастаан. Ол малчыннарның амыдырал байдалынче кичээнгейни доктаамал салып, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны чылдың кайы-даа үелеринде чогумчалыг хандырып турар. Бо күзүн ийи кыштагга малчыннар чурттаар чаа бажыңнар ажыглалга кирер, арткан бажыңнарның септелгезин шынарлыг чоруткан, хой, хураган кажааларын чылыглаан, өдекти бөлген.

Бригаданың чайлаглаашкын үезинде одарларны таарыштыр, шын ажыглап, хойларын эки семиртип, күш-деңгел киирип ап турар кызымак, ажылгыр малчыннары чылдан чылче багай эвес түңнелдерин чедип ап турар. Чижээлээрге, хоочун хойжу Х.-К. Ооржак бо чылын төрүүр чүс баш хойдан-на 100 хураганы меңди камгалап алган, бир хойдан 2300 грамм дүк кыргып алыр планын 2500 грамм кылдыр күүсеткен. Бригаданың бо мурнакчы малчыны Шайчыг деп черде оъттуг, көктүг чайлаанга хойларын одарладып семирткен. Ам ооң кыштаанда чаш хураганнар тургузар кажааның тудуу доозулган.

Ажыл-агыйның база бир хоочуну, ниитизи-биле үжен беш чыл дургузунда малчыннап турар С. Ы. Хевертей бо чазын 674 хураганы хүлээнип алгаш, кадарып чайлаан. Ол өг-бүлезиниң күжү-биле чылдың-на 15 тоннадан эвээш эвес сигенни кезип ап келген. Бригаданың аныяк малчыннары база-ла дуржулгалыг дагдыныкчыларының арга-сүмезин ап, үлегерип эдерип, олардан дудак чок ажылдап турарлар. Аныяк коммунист Олег Севек-Доржу болгаш аныяк малчын Борис Донгак тус-тузунда чүс хойдан 86 болгаш 93 хураганы камгалап өстүрген. Олег Севек-Доржу үр эвес чылдарда хойжулап ажылдаан-даа бол, ооң ол ажылга арга-дуржулгазы бедээн. Ол бригаданың ажыл-херээнге-даа, хуралдарга-даа идепкейлиг чоруун көргүзүп турарын бригадир сеткил ханнышкын-биле чугаалаар.

Л. МОНГУШ,

Танды район.

КЫСКА ХУУСААДА

Районнуң совхозтарында картофель ажаалдазы кидин-түлүк. Айның баштайгы он хонуунда 300 гектарда картофельдиң 45 гектарын ажааган. Ооң 468 тонна картофель алдынган. Ажыл-агыйлар бо чылын 300 тонна ажыг картофельди күрүнеге дужаагаш, артканын келир чылдың үрезининге курлавырлаап.

Картофель ажаалдазын кыска хуусаада, чидириг чок чорудары-биле 10 кижи составтыг район штавын тургускан. Ук штабты агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлелиниң даргазы М. Б. Кара-Сал удуртуп турар. Оларның кол сорулгазы —ажылды контрольга ап, дүжүттү чогуур хуусаазында ажаап доостурары.

Штаб районнуң үлетпүр, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларның коллективтерин тус-тус совхозтарга быжыглаан. Кылыр ажылдарының хемчээлин доктааткан. «Хемчик» совхозта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, Кызыл-Мажалыкта «Сельхозтехника» салбырының, райкүускомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң, түүйбу заводунуң, № 741 КМК-ның, сан-хөө килдизиниң, Эрги-Барлык ортумак школазының коллективтери бердинген шөлдериниң картофелин ажаарын доозуп турар. «Хемчик», «Барлык» совхозтар картофельди ортумаа-биле гектардан-на 180—200 центнерни ап турар.

«Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтар картофель ажаалдазын четпес организастаан. Мооң уламындан ажылдың темпизи кудуку деңнелде. Бо ажыл-агыйлар график ёзугаар 60-60 гектар черниң картофелин ажаап алыр турган болза, чүгле 10—15 гектарны ажааган. Шефчилерниң ажылын контрольга албаанындан, шөлдерде мажактар бар болган.

Совхоз директору М. Монгуш Кызыл-Мажалык ортумак школаның шефтеп барган өөреникчилеринге аъш-чемни таарыштыр тургуспаанындан, олар ажылын ара каггаш чораан. Ажааган картофельди транспорт чок дээш шөлге оваалай төккеш, чашпан-биле шуглааш, хондуруп турар. Бо совхозтарның удуртукчулары картофель ажаалдазын дүргедедип, ажылчыннарның, шефчилериниң база машина-техника күжүн чөптүг ажыглаарынче сагыш салыр ужурлуг.

Картофель ажаалдазы-биле чергелештир «Барлык» совхоз ногаа ажаалдазын база чорудуп турар. А. Тёнүн удурткан бригада күрүнеге 54 тонна капустаны, 10 тонна огурецти, 4 тонна ногаан кулчаны, 4 тонна морковьту дужааган. «Хемчик» совхоз 18 тонна капустаны күрүнеге хүлээткен.

Х. СААЯ.

райкүускомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

Эш Виктор Васильевич ГРИШИНГЕ

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Силерниң чеден харлаанынарның хүнүнде Силерге изиг байыр чедирип тур.

Эргим Виктор Васильевич, Силерге хөй чылдарда чурттаарынарны, чаагай кадыкшылды база бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш үре-түңнелдиг ажылдаарынарны чүректиң ханызындан күзеп тур бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш В. В. Гришинни Ленин ордени болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Виктор Васильевич **ГРИШИННИ Ленин ордени болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медаль-биле** шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы К. ЧЕРНЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Т. МЕНТЕША

Москва, Кремль.
1984 чылдың сентябрь 17.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
бижии-биле М. К. ДҮГЕРНИ шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агыйга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгенинден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Эрзин районда «Нарын» совхозтуң директору **Мижит Кыргысович Дүгерни** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың сентябрь 17.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: удуртулганың стили

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ САНАЛДАР-БИЛЕ АЖЫЛ

Совет Тываның 40 чыл оюнга алдар кылдыр сентябрь айны шалыпчы күш-ажылдың айы кылдыр чарлаан дугайында СЭКП обкомунуң доктаалын Сүт-Хөл районнуң ажылчыннары изин-биле деткээн болгаш, бо хүннерде политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Партияның район организациязы юбилейлиг чылдың планының онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир дээш бодунуң организастыг ажылының деңнелин бедидер, масса-биле харылзааны быжыглаар, ажылчы чоннарның идейполитиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер дээш эвээш эвес хемчеглерни алган. Оон иштинде коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын амыдыралга боттандырары кол черни ээлеп турар. Партия райкомунуң пленумунга районнуң II партия конференциязынга болган шүгүмчүлелдиг саналдарны күүседириниң талазы-биле хемчеглерни чугаалашкаш, бадылаан.

Аңаа районнуң суурлары болгаш Кызыл хоорай аразынга аргыжылга дугайында шынгыы чугаа болган. Амгы үеде ол айтырыг колдуунда шиитпирлеттинген. Кызыл болгаш район төвү Сүт-Хөл аразында доктаамал автобус болгаш агаар оруу ажыттынган. Чадаана, Кызыл-Тайга чедер автобус маршруттарын немээн. Ийме, Баян-Тала суурларының чурттакчыларын район төвү-биле аргыштырары-биле Чанагаш-Аксында көвүрүгнү тудуп эгелээн.

Ынчалза-даа районнуң суурларының аразынга автобус-биле аргыжылга бо-ла үзүктели бээр. Тываның автотранспорт эргелелиниң болгаш Чадааның автобудурулгезиниң удуртукчуларының бо айтырыгны дарый шиитпирлээр үези келген.

Чоннуң амыдырал хандырылгазында, чуртталга тудуунда, чаагайжыдылгада, улус чырыдыышкынында болгаш өске-даа адырларда четпестер дугайында шүгүмчүлелдерни өөренип көрүп, оларны шиитпирлээр хемчеглерни алган болгаш амгы үеде күүселдениң хыналдазын чорудуп турар.

Ажылчы чоннарның негелдезин ёзугаар аъш-чем болгаш үлетпүр бараннары-биле хандырылганы экижиткен, хөйнүнү чемненилге черлериниң септелгезин чоруткан. «Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Алдыы, Үстүү-Ишкиннерде көвүрүглерни септеп турар.

Сөөлгү үеде коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын боттандырарының база бир дээштиг аргазы—удуртукчу эштерниң отчёттарын дыңнаарын районнуң партия организациязы калбаа-биле боттандырып турар. Бо талазы-биле ажыл «Алдан-Маадыр» совхозтуң парткомунда, ол-ла совхозтуң Бора-Тайга салбырының, райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң партия организацияларында чүгээр организастаттынган.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырып турарында четпестер ам-даа бар. Малдың өлүп хоораар, оорладып-самчыгдадыр чоруктары эвээжевейн, халдавырлыг аарыгларга удур профилактиктиг хемчеглер, уксаажыдылга ажылдарын экижидериниң айтырыглары чедир шиитпирлеттинмейн турар. Районда чер ажылының культуразы чавыс боор артпышаан. Ылангыя Карл Маркс аттыг, «Октябрь 30 чылы» совхозтар чылдан чылче тараа болгаш ногаа культураларының эң чавыс дүжүдүн ап турар. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, эрге-хоойлу камгалалының айтырыгларында четпестер эвээш эвес.

Ынчангаш шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырар талазы-биле районнуң партия организацияларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Оларны күүседирде СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының, партияның XIX область конференциязының шиитпирлерин удуртулга болдуруп, партийжи-организастыг, масса-политиктиг ажылдарның деңнелин бедидери бистен негеттинип турар.

Д.-Б. ОНДАР,
СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

Мария Сат республика найысылалында № 1 профессионал-техниктиг училищени эки доскаш, өскен-төрээн черинге — Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездизи аттыг совхозка ажылдап чеде берген. Ол черни аңдарар, болбаазырадыр болгаш өске-даа ажылдарда эжи Римма Ооржак-биле идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: Мария САТ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазының коллективи Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Бо чылдың тос айларының планын белеткелчилер 120 хуу күүседип, эки ажылдаан. Ону сан-түңге көргүзерге мындыг: 16 тонна дүк садып алыр план 18,5 тонна кылдыр күүсеттинген. Алгы-кеш садып алырының планы 106 хуу боттанган болгаш 206 алгыны көрдүнгениңден ажыр садып алган.

Белеткел конторазының шугуму-биле Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары-биле керээ чаргаш, оон капустаны, согунаны, картофельди эккеп садып турар.

Д. АГБААН.
Өвүр район.

ҮЕНИҢ ШАПКЫНЫ

1941 чылдың июньда Эрзин сумузунга ийи МЧАЭ организастаттынып тургустунган. Эрзин өрү Баян-Кол талазында чурттап чоруур араттарны каттыштырганш, «Сталинчи орук» МЧАЭ-ни кылдыр тургускан. Ол ынчаарда суму даргазы К. Дажы-Даваа, нам үүрүнүң даргазы У. Дармажап база аревэ үүрүнүң даргазы К. Аракчаа арбаннар кезип, аалдарны МЧАЭ-же киирер талазы-биле суртаал ажылын кылып, бижик-дансы кылып турган. Ынчан Мөрениң араттарын каттыштырганш, «Май 1» МЧАЭ кылдыр тургускан. Эрзин сумузунга ийи МЧАЭ ынчаар тургустунган.

Баштайгы коллективизация эгелээн. Ынчалза-даа араттарның көшкүн амыдыралы хевээр турган. МЧАЭ, суму төвү деп чер чок турган. МЧАЭчилерниң кылып турар ажылы дээрге-ле бичии тараа, сула тарыыр бо-ла. Демги тараан тараазын сугарар, буга казар. Ону арбаннар айы-биле онаап каан турар. Чайын тараа кажаазы тудар. Чыглып алган сиген кезер, а күзүн бичии тарып алган тараазын ажаап алыр. Тараа ажаап алган соонда, улус аң-диин дээш тайга-сыннарже аъттаныптар, байгы-ла ажыл ол турган. Шак ынчаар «Май 1» МЧАЭ чоорту сайзырап, бурунгаар базымны кылып эгелей берген.

1944 чылдың часкаар чайын Мөрен аксынга суму төвү деп бичии бажыңчыгаш туттунган, ол орта сумунуң, МЧАЭ-ниң хуралдары болуп эртер. Ол үеде кадыг-дошкун дайын үези турган болгаш суму төвү ээн турбас, үргүлчү хуралсуглаа болуп, бижик өөредилгези чоруп, Кызылдан шериг башкызы кижи ополченнер тургузуп алган шериг херээнге өөредип турган. Ол ынчаарда аалдарның элээди уругларын база аңаа тургуспаан. Чайын аалдар Ортаа-Адыр, Чөөн-Адыр деп чайлагларже көже бээрге, уругларын бир аалга [illegible] бижикке өөредип тур-[illegible]. Ону чайлаг школазы дээр, [illegible] хүннүн болур, кичээл [illegible] турбас. Кончуг улуг [illegible] биле өөренип тур-[illegible] Бистиң башкыларывыс [illegible] төөгү эртемнериниң [illegible] Ю. Аранчын, ам [illegible]ыс школазының [illegible] Ношпу олар тур-[illegible]

[illegible] арбаннарга чудук [illegible]наап турар. Чудук-[illegible]тар-биле сөөртүп, [illegible] бажыңнарны ту-[illegible]ээн. Ол ажылга эр [illegible] херээжен улус деңге [illegible]жир, ам бодаарга шеф хе-[illegible]рлиг кылып турганы ол. Ынчаарда херээжен чоп эр улустан дудак чок ажылдап турган. Эккелген ыяштарны карап, чонарып херээжен улус кылыр турган. Херээженнер бригада хевирлиг ажылдап турган. Кижи бүрүзү нормалыг, ону ол хүн ыяап күүсеткен турар ужурлуг. Ынчаарда нам кежигүнү херээженнер Даргат Содунам, Моңзуулан Серзинмаа, Канзай Долума чонну эвилелдеп, тудуг ажылынга хаара тудуп, эрестиг ажылдап турган. Ынчаарда туттунган бажыңнар Мөренде ам-даа бар. 1948 чылда МЧАЭчилерниң күжү-биле эге школаны тудуп, ажыглалга киирген. Ол школага МЧАЭ-чилерниң уруглары өөренип кирипкен. Мөрен совхозтуң төвү Мөрен суур ынчаар тургустунган.

1950 чылда «Сталинчи орук» биле «Май 1» МЧАЭ-лерни чаңгыс «Май 1» колхоз кылдыр эде тургускан. Оон бээр ажылчын күш-даа немешкен, тудуг-суур чоорту сайзырап, колхозчулар сууржуң байдалче шилчип эгелээн. Чаа тургустунган колхоз күрүнеден дузаламчы машина-техниканы-даа алган. «Май 1» колхозтуң баштайгы даргазы К. Моңзуулаң чаа тургустунган колхозту сайзырадыр, ооң күчү-шыдалын бедидер дээш элээн хемчеглерни ап чоруткан. Тараа тарыыр чер чедишпес боорга, Тес-Хем районнуң девискээринде Доозунут бугазын Эрзин, Тестиң ажыл-ишчилери бир дем-биле 1951-1954 чылдарда каскаш, тараа тарып, эки дүжүттү ап-даа турду.

Бир кезек Эрзин районну дүжүргеш, Тес-Хем району-биле калып каан. Оон соонда, 1965 чылда катап Эрзин район тургустунган. Оон бээр колхоз чылдан чылче улам өзүп, материалдыг баазазы быжыгып келген. Тывада бүгү колхозтарны совхозтарже шилчиткениинден бээр ам «Мөрен» совхоз районда чүгээр совхозтарның арасында кирип турар. Мөрен суурда улуг спорт залдыг чаа он чыл школазы, столовая, 120 уруг чурттаар интернат, чаа почта салбыры, иштинде номчулга залдыг библиотека бар. Ооң эргелекчизинде Кансканиң библиотека техникумунуң доозукчузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел бижииниң эдилекчизи С. Бичелдей ажылдап турар. Суурда улуг ясли-сад ажылдап турар, аңаа малчыннарның уруглары доктаамал туруп, өзүп-доругуп турар. Суурда амыдырал хандырылга эргелелиниң чагыг хүлээп алыр пунктузу чонга бодунуң ачы-дузазын көргүзүп турар. «Мөрен» совхозка чеде бээрге, оон конторазы онзагай көстүр. Контора даштында он бирги беш чылдың болгаш совхозтуң 1984 чылда күүседир ужурлуг планнарын бижээн. Ленинчи комсомолдуң эрткен оруктарының дугайында плакаттар, хүндүлел самбыразы бар. Контора даштында янзы-бүрү чечектерниң болгаш хөй ыяштарны тарып олурткан. Суурнуң чуңарбажыңы амгы үениң үлегери биле туттунган, доктаамал ажылдап турар. Суурнуң чурттакчылары сөөлгү үеде чаа бажыңнар-биле хандыртынып, чаа кудумчулар немежип турар. Чурттакчыларның культурлуг деңнели чылдан чылче улам сайзырап турар. Бажың бүрүзү бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чүрээ, улуг Москваны телевизордан дыңнап, көрүп турар. Мөрен суурнуң чурттакчыларында ногаа, картофель тарываан бажыңнар ховар. Мөрен суур районда чаагайжыдылга талазы-биле бир дугаар черде. Амыдырал ол хире шапкын өзүп турар.

Район мал ажыл-агыйлыг болганда совхозтуң малчыннары ниитиниң малының баш саның чылдан чылче улам көвүдедир. Оларның эъткир, сүткүр чоруун чедип алыр дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап, кышкы үеде малдың баш саның онча-менди чыл ажырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдилекчизи О. Намдал бо чылын 100 хойдан 108 хураганны, «Күш-ажылга шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи М. Учурал 100 хураганны, мурнакчы хойжулар Ы. Слаажап 100 хураганны, Ы. Чамзырың, С. Базыр 90-90 хураганнарны онча-менди камгалап алган.

Совхоз бо чылын хой бажын 19 муңга чедирер планын херек кырында 19835 башка күүсеткен. Шериг албанындан халажып келгеш, комсомолчу путёвка-биле мал ажылынче үнген аныяк хойжулар А. Самыяа, Б. Биче-оол оларның көргүзүү багай эвес. А. Самыяаның арга-дуржулгазы чылдан чылче улам бедип турар, ооң чуруу районнуң хүндүлел самбыразынга кирген.

Совхозтуң Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазы (эргелекчизи А. Лопсаң) бо чылдың бирги чартык чылында күрүнеге сүт садар планын чедишкиннииг күүсеткеш, районнуң сүт-бараан фермаларының арасынга бирги черни алган.

Совхоз ниитизи-биле 3273 га тарылга шөлдүг, кол культура—кызыл-тасты 500 га, 4 га черде картофель болгаш 3 га черде ногаа аймаан тарып өстүрген. Сиген кезер 1320 га шөлдүг.

Совхозтуң мурнакчы чолаачыларындан район Совединиң депутады Б. Сувак, Д. Бичелдей, Д. Чигжит, Ч. Байыр-оол дээш оон-даа өскелер ырак-узак рейстерже чоруп, хүннүң, айның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, кывар-чаар материалдарны камнап ап турар. Мурнакчы трактористерден районнуң хүндүлел самбыразында ады кирип турар хоочун тракторист И. Идам болгаш И. Лаажап, О. Маадыр-оол дээш оон-даа өскелерни адап болур. Совхозтуң үндезилекчилериниден, пенсияже үнзе-даа, аныяктарга дагдыныкчы болуп, мал ажылынга дузалакчы кадарчы, саканчылап ажылдап чоруур кырганнар бар. Оларга коммунист Куңгаа Кендениң, Казак Картиниң, үр чылдарда бухгалтерлеп ажылдааш, ооң соонда № 3 хойжу бригаданың бригадирынга пенсияже үнгүже ажылдаан Александр Моңгуш хамаарыштырып болур. Александр Төмүрович эки малчыннаң аңгыда, үлегерлиг ада. Ол 10 уругну өстүрүп, кижизиткен. Улуг оглу Кисиң — партия ажылдакчызы. Саңмаа — Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга эргелелинде бухгалтер, Галя — Ленин аттыг совхозта мал эмчизи. Алдын-оол, Алексей олар механизаторлар, Антон — тудугжу, Люда ИХМ шугумунда, Санчымаа—«Мөрен» совхозта библиотекарь, Анатолий — Улуг-Хем районда ДОСААФ даргазы. Хеймер уруу Анютазы садыг институдунда өөренип турар.

Совхозтуң ниити амыдыралын болгаш ооң ажыл-ишчилерин допчузу-биле көргүзерге мындыг. Совхозтуң мал ажылының кайы-даа адырларында ажылдап турар ажылчыннары Тываның Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышканындан бээр ам болур 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап, кышкы үеде ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп, өдек, кыштаан баш бурунгаар белеткеп ап, чыл планын декабрь 28-те бүрүн күүседир дээш күженишкиниг ажылдап турарлар.

А. ТАВА.

ӨГ-БҮЛЕГЕ КҮШ-АЖЫЛ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ

Уругларның өг-бүлеге кижизидилгези совет кижилерниң бир кол хүлээлгези болур. Уругларны кижизиг аажы-чаңга болгаш күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери келир үениң хамаатыларының аас-кежии болур. Кандыг-даа адане, ооң төрелдери уругларның эртем-билиглиг болгаш кадыкшылдыг, аас-кежиктиг болуруң күзээр. Ону бистиң өг-бүлелеривис чедип ап турар аңаа бистер чоргаарар бис.

Кара чажындан күш-ажылга чаңчыккан кижилер улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында мурнакчылар, чаартыкчылар болуп турар. Олардан ажыл-херектерни удуртуп билир, күш-ажылчы кижилерниң ажылдап турарын хууда амыдырал-чуртталгазын эки билир ак сеткилдиг удуртукчулар база үнүп турар.

Бистиң аравыста өг-бүле кижизидилгезинче сагыш салбас кижилер бары хомуданчыг. Бүгү-ле кижизидилге дээрге школа болгаш башкыларның херээ дээр чоруктарның уржуундан чамдык «берге» кижизидилгелиглер тыптып турар.

Өг-бүлеге уругнуң кижизидилгезиниң эң бөдүүн хевири—оларның хирези-биле күш-ажыл хуваалдазын кылбайн турары уругларның хууда кылып күүседир ажылынга харысалга чогунга чедирер. Ону чамдык өг-бүлелерде мынчаар тургусканы башкылар эскерер болгаш деткип турар болгай: Өг-бүле бүрүзү бодунуң амыдыралының байдалының аайы биле уругларны бичезинден эгелээш элээдилеринге чедир ажыл хуваалдазын кылган болур. Бичиилерге чечек суггарар, эжик, соңгаларда доозун аштаар, моортай чемгерериңге чедир кылыр хүлээлгелерни, оон улуг уругларга бажың иштин эмге-секселлг тургузары, инек, бызаа кажааларын шеверлеп аштаары, мал чемгерериңге чедир тус-тус хүлээлгелерлиг кылдыр тургускан болур. Ону өөредилгеден хостуг үелеринде кылыр. Маңаа немеп каар чүүл болза уругга хөй ажылдар чүдүрүп болбазын база өөренип көөрү болур.

Чамдыкта мындыг ада-иелер бо-ла таварышкылаар: «Чаңгыс кызым чүве, ажыл кылдыртпас мен. Аңаа чүгле өөренири четчир. Кээргенчиг-дир» дээрлер. Ол кээргелден кедизи барып күш-ажылды үнелеп билбес, оон уламындан боду күш-ажыл кылып билбес азырадыкчы хөөннүг кижилер апаары мында. Бо дугайында билбес кижи чок, ынчалза-даа ындыг өг-бүлелерни эскерип, аңаа сагындырыгны бээри артык эвес.

Мээң студент чылдарымда бир эжим аъш-чем хайындырарын шуут билбес турган. Ол хамаан чок хевиниң үстү берген өөгүн илип алырынга кичээнгей салбас турган. Ындыг чорук аңаа дыка берге байдалга чедирип турган. Аңаа кымнар буруулугул?

Чамдык ада-иелер уругларынга чүве кылдырар дээнде: «Мону кылыр сен, бергезин билир мен, кылыпсынза, хөлезинин бээр мен...» дээрлер. Шала чугдургаш, кино көөр көпеек бээринден эгелээш соонда барып мотоцикл садарынга чедер. Моон чүгле күш-ажылды «хөлези» алырынга көөр, чедир кижизиттинмээн чалгаа, харын-даа өскениң күш-ажылындан артыкшыл дилээр, оорланыр чоруктар үнүп турар. Күш-ажылга шын эвес кижизидилгениң бир чижээ мындыг.

Оон аңгыда уругларның кылган ажылын үнелээри черле чугула. Эки кылган ажылы дээш эмин эрттир мактавайн, кысказы-биле ыяап-ла мактаар. Ооң ажылының үнелели оон ыңай ажылдаарынга идиг болур. А багай кылган ажылы дээш уругну шоодуп, ыяттырып, чемелеп черле болбас. Херек чүвени багай кылгандыр сен, эде кылыр апаргандыр бис деп аңаа-ла таваар чугаалаар. Кончуттуруп, чемелеттирип өскен кижи соонда барып улусту ооң ажылының бичии-ле четпестери дээш кончуур, ыяттырар, а харын-даа сеткилин хомудадыр, культуразы куду, кээргээр сеткили чок кижиниң бир үнер дөзү ол.

Күш-ажылдың амыдыралга ажыктыын тайылбырлап, ону уругларга билиндирери өг-бүле кижизидилгезиниң база бир кезээ. Чамдык ада-иелер уругларынга күш-ажылды мederелинге чедир тайылбырлап бербейн, дораан-на: «Шала чүүр пес бо-дур, ол өрээлди, чүг, мону мынчаар кылыр сен» деп дужаап каар. Шынында ол ажылды уруг боду эки туразы-биле кылып, боду шиитпирлээр болгаш харылаар эргени берзе чогумчалыг болур. Өг-бүлениң амыдыралчы күш-ажылынга уругнуң киржилгези кончуг эрте эгелээр. Бирги ээлчегде ойнаарактарның камналгазындан эгелээр. Ойнаар чериниң арыгсилин, чурум-чыскаалдыын бичии кижи боду харылаар. Үрелген ойнаарактарны септээринге оон боду киржир ужурлуг. «Мээң оглум ойнаарак садып бээрге, бичии ойнап чоруй, ыяап-ла үрээш амыраар-дыр ийин» деп мактаныр ада-иелер бар. Маңаа өске кижилерниң кылган чүвезин үнелевес чорук моон эгелээр. Соонда барып школа доозупканда, өгленгенде база-ла ада-иези оларга улуг өртектиг эт-херекселдер, машина садып бээр. Олары ону ындыг-ла херекке албас кижилер апаар. Бо дээрге өске кижиниң, бодунуң ада-иезиниң күш-ажылын үнелевес чорук болуру билдингир. Чүгле бичезинден эгелээш күш-ажылга кижизиттинген кижилер күш-ажылды үнелеп билир болгаш сеткили ак, ажылчы кижилер болуру билдингир.

Л. КОШКАР-ООЛ,
Тожуда башкы.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Вера Семёновна Даваажап онаашкан ажылынга кызымаккай, ак сеткилдиг, уруг-дарының кижизидилгези дээш сагыш човангыр, чонга үлегерлиг бөдүүн ишчилериниң бирээзи. Ол — чеди уругнуң иези, оларны төлептиг кижилер кылдыр өстүрерингe, өг-бүлениң ажылынга хөй күженишкинни үндүрзе-даа, ниитилелге ажыл-херектен чыда калбайн келген. Районнуң аңгы-аңгы организацияларынга чээрби чеди чыл ажылдап, үргүлчү-ле мактаткан чоруур. Вера Семёновна сөөлгү он чылда Хандагайтыда гостиницаның ажылчыны болуп, коллективтиң хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи апарган.

Ооң өөнүң ээзи —Дадар-оол Аванович Моңгуш тудугда мурнакчы бызанчы. Шевер холдуг ишчи ай, квартал планнарын 120—130 хуу күүседип, чарыштың мурнакчыларының одуруунда чоруур.

Найыралдыг, ажылгыр өг-бүлениң уруглары база ада-иезин дөзээн, эки кижилер болуп өскен. Улуг оглу — чолаачы, уруу — Кызылдың пединститудунуң студентизи, арткан бежи Хандагайты ортумак школазында чурум-сагылгалыг, эки өөреникчилер.

О. ДАЛБЫЙ
Өвүр район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ШИИТПИРЛЕТТИНИП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районнуң Бажың-Алаак суурунуң чурттакчызы Л. Х. Саяның редакцияже бижээн чагаазында дараазында одуруглар бар: «Ававыс чок болгандан бээр үш чыл чедип тур. Кызылга кестиргеш, келгеш пенсия кылдыртыр дээрге, кадының байдалы-биле аңаа үшкү бөлүктүң инвалидин тургускан, ававыс ажылдаар болган. Өг-бүлевис хөй, ачавыс чааскаан ажылдап турар, ававыстың пенсиязын ам канчаар тургузуп бээр ирги, эргим редакция?».

Үстүнде чагаада айтырыгга хамаарыштыр Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң социал хандырылга килдизинден редакцияга дараазында харыы келген. Любовь Саяның дилээн өөренип көөрү-биле килдистиң ажылдакчылары дилегниң ээзиниң чурттап турар суурунга четкеш, ында байдалды өөренип көргенин ында дыңнаткан. Өг-бүле уругларның иезиниң чок болганының дугайында шынзылганы ХБАБ-ге дужаавайн барганындан ол ында бүзүреттинмээн болган. Ийн урugга азырадыкчызын чидиргени дээш пенсия тургузарының айтырыы ам шиитпирлеттинип турар.

ЧУРУКТА: Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозта хойжу өг-бүле — Өктек-оол Борбашкынович болгаш Өнер Хукаевна Моңгуштар. Хоочун хойжуларның көргүзүү чыл санында бедик болуп келген. Ындыг чедиишкини дээш Өктек-оол Борбашкынович Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

Хойжу өг-бүле бо чылын хөөн Маңчүрек бажынга чайлаглаткан. Тайга серинидеп кээрге, өг-бүле Маңчүректиң Кожагар-Баарында кээп хонган. Олар мал чемиини белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БИСТИҢ КИРЖИЛГЕВИС

Малга чем белеткээри кижи бүрүзүнге эң харысаалгалыг болгаш негелделиг кампания. Ынчангаш Бүренде кырганнарның болгаш инвалидтерниң интернат-бажыңының чурттакчылары ол кампанияга чыл бүрүде идепкейлиг киржип келгеннер.

Бистер август төнчүзүнге чедир 9 тонна сигенни кезип, хөпээннээш, 3 тоннаазын интернат-бажыңның мал-маганының кыштаанда аппарып дүжүрдүвүс. Ажылывысты амдаа уламчылап турар бис. Виктор Ензак интернат-бажыңывыстың херимнериниң кыдыындан, корпустар арасындан 3 тонна сигенни кескен.

Интернат-бажыңның сиген кезип белеткээр ниити планы 60 тонна. Ажылды чедиишкиниг чорударынга чамдык шаптыктаашкыннар турза-даа, бистиң кырганнар болгаш пенсионерлер, бүгү ажыл-ишчилер-биле бир дөмей, Аъш-чем программазын боттандырарынга хире-шаавыс-биле үлүүвүстү киириштирер дээш ажылдап турар бис.

М. ТОПУЛ.

КАРТОФЕЛЬДИ АЖААРЫ, КАДАГАЛААРЫ

Специалистиң сүмези

Картофельди ооң сорттар аайы-биле бышканын барымдаалап ажаап эгелээр. Ынчалза-даа бо чылдың байдалдарында чамдык черлерге ындыг арга-биле ажаары таарымчалыг эвес боор болур болгаш картофельдиң үгенин база шөл бүрүзүнде ол үнүштүң аарыгларга таварышканын барымдаалап ажаар болза эки. Бир эвес картофельдиң сывы үрелгеш азы аараш үрелип, карарып эгелээн болза, картофельдиң ажаар үези келгени ол.

Ажыл-агыйга картофель тараан шөл бүрүзүнүң дүжүдүн ажаап эгелээриниң болгаш төндүрериниң планы база удур тургустунган турар ужурлуг. Аңаа ажаалданы чорударының аргазын, агрегаттарның санын, картофельдиң чемижин белеткээш, шыгжаарын айтыр. Планны тургузуп тура, тускай эртемниглер бүгү техниканы, чемиштер сорттаар пунктуларны, шыгжагларны, саваларны катап база хынап көөр херек. Аарыг картофель дестериниң дүжүдүн бирги ээлчегде ажаагаш, чемижин ажыл-агый иштинге ажыглаар. Ооң соонда шөлдү массалыг ажаалдага белеткээр.

Бир эвес шөлдү ынчалдыр аңгылап каспаан болза, картофель дүжүдүн дораан-на үр хуусаада шыгжаанга урарын болдурбазы чугула. Ону серилиг черге ийи неделя дургузунда кургаткаш, шыгжагга урар.

Картофель чемижин үревейн казып алыры ылангыя бо чылын кончуг чугула. Ол сорулга-биле картофель ажаар машиналарны дүжүт ажаарынга таарыштыр эптеп, ыяк белеткээр ужурлуг. Ол ышкаш чидириглерни болдурбас дээш элеваторнуң кезектерин дорттаар азы сыйылганнарын солуур.

Картофельди сорттап база дажып турар үеде, дыка хөй чемиштер үрелип болур. Ындыг болганда үрезинге урар эки шынарлыг картофельди күзүн сортулавайн, чазын сортулаза эки. Садып, саарарынга аңгылаан картофельдиң чемиштерин удур сортулаар.

Дүжүт ажаалдазының үезинде картофельди аяс, кааң хүнде каскан черинге бир-ийи шак дургузунда кургадыр чыттырары чугула. Картофель ажылының талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, ол агротехниктиг арга чемиштерниң фитофтороз деп аарыгдан аарыырын болдурбазынга ажыктыг. Ынчаар кургаткан картофель үр үрелбес болур. Ынчалза-даа каскан черге шыгы эрттир кургадырга, чемиштиң кежин өрттендир чиптер, оон уламындан ол ирип, чыдып эгелээр.

Ажааттынган картофельдиң чемижин кылыны 50 сантиметрден ашпас кылдыр чаткаш, сери адаанга кургадып болур. Эки вентиляциялыг болгаш дериглелиг шыгжаглыг болза чылыткан агаар-биле чемиштериниң өлүн аңаа шуут чидир кургадып ап болур.

Амгы ажаалда үезинде үрезинниң аарып үрелбес, эки кадагалаттынар кылдыр болгаш чазын тараан соонда дең-дески эки өзүмнү бээр кылдыр ногаарартыр чадары ажыктыг. Оларны ногаарартырда серилиг шөлчүгештерге чемиштерни топ, дескилээр. Картофельди сорттааш, кылыны ийи-үш чемиш чыдар каът кылдыр чадар. Оларны бир-ийи катап аңдара каап, 8—9 хонукта чырыкка чыттырар. Ногаарарткан чемиштерге соланин дээр хоралыг будумелдер тыптып келир. Ынчангаш оларны чемге ажыглаары-даа, малга бээри-даа хоруглуг.

Шөлдүг ажаалдага белеткээриниң бир ажыктыг аргазы картофельди казар мурнунда ооң сыптарын дөгерезин ап кааптары болур. Ылангыя ногаан хевээр сыптарны азы аарыг дээпкеннерин ап кааптары чугула. Ол чорук чемиштерниң аарып үрелирин болдурбазынга болгаш оларның кештелиринге ажыктыг.

Ол ажылды чемижин үрезин кылдыр ажыглаар картофельдиг шөлдерниң ажаалдазынга чедир үш-беш хонук артканда чорудар. Картофельдиң сывын кургаткаш азы силостааш, мал чеминге ажыглаар.

Эрте ажаап алдынган чемиштер багай кадагалаттынар дээр болгай. Ынчалза-даа шенелде дуржулгадан алгаш көөрге, шыгжагда картофельди эки агаарладырга ол үр кадагалаттынар болгаш үрезин шынары үрелбес дээрзи илерээн.

Көдээ ажыл-агыйның специалистери ажааган чемиштерге, бүгү-ле диринг организмге ышкаш, биологтуг чорудулгалар уламчылап артар дээрзин утпас херек. Ынчангаш чемиштерни кандыг байдалдарга шыгжаарывыстан дүжүттүң салым-чолу хамааржыр. 1985 чылдың үрезининге бешки репродукциядан куду эвес картофельди шыгжап алырының тодаргай хемчеглерин алыры чугула. Бедик репродукцияның болгаш элитаның райончуткан, кедилиг сорттарын үрезинге ажыглаар. Сорт болгаш репродукцияны салчаштырбас херек.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалдары удуртукчулардан болгаш тускай эртемниглерден картофельди ажаарының болгаш шыгжаарының талазы-биле шөл аайы-биле тускай аңгы-аңгы хемчеглерни алыры негеттинип турар.

В. ГАЙДУК.
В. ТОЛОПИЛОВ.
(«СЕЛЬСКАЯ ЖИЗНЬ» солуңдан).

Идеология фронтузунуң дайынчызы

АГИТАТОР, ООҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Алдыы, Үстүү Ишкиннерниң малчыннары коммунист Чанчык Самбаевич Ооржакты «Шынчы сөстүг агитаторувус» дижип, ырлажы аарак мактап орарлар. «Сүт-Хөл» совхозтуң Үстүү-Ишкинниң Өртен-Арыгда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Чанчык Самбаевичини малчыннарның ынчаар ырлажып турары чөптүг. Чоннуң кадыкшылын камгалаар буянныг ажыл-херекке чээрби ажыг чыл болуп турар. Кижилерниң аарыг-аржык чок, быжыг кадыкшылдыг, аас-кежиктиг чурттаары дээш күжүн, билиин амыр-дыш чок үндүрүп келген хоочун эмчи. Дааңган ажыл-ижинге ооң кызымаа, чүткүлдүг кандыгыл, хөй-ниитиниң ажылдарынга ооң киржилгези база ындыг. Кижи дээш, ооң кадыкшылы дээш ол чон аразындан үнмес, ооң-биле кады ажылчы чон ортузунга партияның, чазактың, хүн-бүрү чорудуп турар иштики болгаш даштыкы политиказының дугайында ханы анализтиг, билдингир тайылбыр ажылдарын кылып келген, шынап-ла, шынчы сөстүг агитатор.

— Эмчивис Чанчык Самбаевич бистиң дуржулгалыг агитаторувус. Ол Үстүү-Ишкинниң малчыннарының партия эге организациязының секретары. Бис аңаа ынчангаш ынаныр, чоргаарланыр бис. Даштыкыда болгаш чурт иштинде, районда болгаш республикада болуушкуннарны ыяк, хынамчалыг билип алгаш, арт-сын ажылдыр чоруп, аалдарны эргий кезип чорааш, малчыннар ортузунга агитация ажылын кызымак чорудуп турар ак сеткилдиг агитаторувус ол болгай — деп, совхозта партия комитединиң секретары Владимир Монгушевич Оолчукай чугаалап олурду.

Кижи ортузу ажа берген назылыг, топтуг аажы-чаңныг, чүве чугаалаанда далашпас, кижиниң чугаалажып-ла оруксаазы кээр эш-ле болгай. Чоокта чаа база ооң-биле ужуражып чугаалаштым.

— Ишкиннерниң малчыннары база ишчи дирткен, эрес-кежээ чон. Хөй-нииті даалгаларым аайы-биле коммунистерни, малчыннарны ниитиниң малынга чем белеткелинче кыйгырып, бо чугула кампания талазы-биле республиканың көргүзүглеринден сан-чурагайлар адап, деңнелгелер кылып, суртаал ажылы-даа кылдывыс. Малчын бүрүзү 10—15 тонна сигенни белеткеп аар сорулгалыг. Бо хүннерде ажыл хайнышкынныг. Коммунистерниң, малчыннарның бот-харысалгазын бедидер дээш, ажылдың организастаарынче кичээнгейни күштелдирдивис. Үстүү-Ишкинниң малчыннарынга делегей байдалының дугайында беседаны кылып бердим. Ылангыя бо удаада Никарагуада, Сальвадорда, Ливанда болуушкуннарны сонуургаар болдулар. Делегейде дерзии политикалыг Рейганның дайын өртүн өскүдүп турар милитарисчи политиказын малчыннар база катап буруу шаптылар — деп, Чанчык Самбаевич кыска чугаалады.

Ажылчы чоннуң агитатору черле ындыг. Карманында карандажы, демдеглел кылыр дептери кезээде белен чоруур. Кижи-биле чугаалажып ора, бир-ле чүвени демдеглей шаап ап орар. Ооң эң чугула чепсээ — радио. Ишкиннерге почта дора дээрде 2—3 хүн озалдап чедер. Ынчангаш ол радио дамчыдылгазын черле кагбас. Чугула дамчыдылга дыңнаар үе-шакты тып, камнап алган орар.

Дуржулгалыг агитатор Чанчык Самбаевич Ооржак район болгаш Сүт-Хөл кодээ Совединиң депутадынга соңгуттуруп чораан. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуувушаан, Чанчык Самбаевич чылыган чоңга шынчы сөзүн бараалгадып чоруур. Агитаторнуң сөзү дөпчү, чиге болгаш ажыл-херектен кажан-даа карышпас.

О. БОРАШ.

Сүт-Хөл район.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КУЯК КАМГАЛАЛЫ

Генерал-полковник Д. А. Гринкевич, кургаг чер шериглериниң Кол штавының начальниги

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта улам-на калбарып орар. Танкист дайынчылар, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бүгү составы-биле бир дөмей, коммунизм тургузукчуларының тайбың ижиниң, социализмниң чаалап алышкыннарының камгалалында серемчилелдиг туруп, дайынчы мергежилин, белен чорууну улам бедидип турар.

Совет танк шериглери алдарлыг, маадырлыг орукту эрткен. Оларның тургустунганы, социалистиг Ада-чурттуң дайзыннарын хөй удаа тиилээни Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазы-биле, В. И. Лениниң ады-биле сырый холбашкан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг хүннеринде Кызыл гвардияның куяктыг күштери Петроградка телеграфты болгаш почтаны, Нева кежир көвүрүглерни эжелеп алырынга, Кышкы ордуну штурмнаарынга идепкейлиг киришкен. Кызыл Шеригниң куяк поездилери, автокуяк болгаш танк отрядтары даштыкы интервентилерни болгаш иштики контрреволюцияны чылча шаварынга чугула рольдуг болган.

Хамааты дайынының соонда партия болгаш Совет чазак, В. И. Лениниң чагыгларын ёзугаар, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар, Армияның болгаш Флоттуң дайынчы күчүзүн бедидер дээш могаг чок сагыш салып келген. Баштайгы беш чылдарда элээн каш хевирниң ол үеде тергиин дээн танкыларын чогааткан. 1940 чылда куяк-танк шериглеринге сураглыг «үжен дөрт» болгаш аар КВ-лер кээп эгелээн. Конструкторлар М. И. Кошкин, А. А. Морозов, Н. А. Кучеренко, Ж. Я. Котин, Н. Л. Духов оларның ук машиналарга ажыглаан онзагай конструкторжу болгаш техниктиг аргалары совет болгаш даштыкы танк тудуушкунунуң оон ыңай хөгжүүрүнүң чаа үндезиннерин салган.

Хасанның болгаш Халхин-Голдуң дайынчы дуржулгазы танк шериглерин ажыглаарының совет шериг уран чүүлүнүң ажылдап кылганы нийти үндезиннериниң шынныын, танкист дайынчыларның бедик мергежилдиин, эрес-дидимин көргүскен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде бистиң танкистеривистиң маадырлыг чоруктары совет Чепсектиг Күштериниң төөгүзүнде чырык арын бооп киирген. Олар фашистиг Германияны болгаш милитаристиг Японияны чылча шаварынга төлептиг үлүүн киирген.

Маадыр хоорайларның камгалалының үезинде, гитлержи аг-шеригниң артык күжү-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннар үезинде совет дайынчылар чайгылыш чок туруштуун, ханын болгаш амы-тынын харамнанмайн, төрээн чериниң метр бүрүзүн камгалаарынга беленин көргүскеннер.

Москва чоогунга, гитлержи шериглерниң тиилеттирбезиниң дугайында хоозун чугаа сойгалаттынган улуг тулчуушкун үезинде совет танк гвардиязы тывылган. Москва чоогунуң шөлдеринге тулчуушкуннарга дыка хөй шериг кезектери болгаш каттыжылышкыннар шылгараан. Оларның аразында 4-кү танк бригадазы база кирип турар, ону талантылыг, инициативчи полковник М. Катуков командылап турган, ол сөөлүнде куяк-танк шериглериниң Маршалы апарган. Дайынчы маадырлыг чоруктары дээш ук бригадага 1-ги гвардейжи деп атты эң баштай тывыскан.

Куяк-танк болгаш механизастаан шериглер Сталинград чоогунга немец-фашистиг аг-шеригни чылча шаварынга канчаар-даа аажок улуг рольдуг болган.

1943 чылдың чайынында Курск ээтпээнге тулчуушкунга бистиң танкистеривис кедергей маадырлыг чорукту кылган. Чүгле чаңгыс Прохоровка чанынга тулчуушкунга безин ийи таладан 1200 ажыг танкылар болгаш боду чорүүр үгер-боолар киришкен. Прохоровка чанынга тулчуушкун совет чепсектиң чайынначак тиилелгези бооп доозулган. Дайзын 400 танкызын болгаш үгер-боозун чидирген. Гитлержилерниң нийти чидирии 1500 хире танк болган.

1944 чылда немец-фашистиг шериглер Совет Эвилелиниң девискээринден үндүр сывырткан. Дайзынны чылча шаварынга кескү салыышкынны танкистер киирген. Өске хевирниң шериглери-биле кады олар Яссы-Кишинёв, Чөөн Пруссия, Будапешт, Висла-Одер шаап халдаашкын операцияларынга, Берлинни штурмнаарынга идепкейлиг киришкен. Квантун армиязын чылча шаварынга улуг салыышкын болган Улуг Хинганны болгаш Гобиниң тавартыр тоолчургу марш дайынчы мергежилдиң тергиин көргүзүү болган.

Төрээн чурт танкистериниң маадырлыг чоруун бедии-биле үнелээн. Алды танк армиязы шупту, танкының 12 болгаш механизастаан 9 корпус, хөй-хөй бригадалар гвардейжи атты алган, оларның дыка хөйүн орденнер-биле шаңнаан, хүндүлүг аттарны тывыскан.

Бир муң бир чүс ажыг танкистерге Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан, оларның он алдызы ол атты ийи удаа алган, оларның аразында куяк-танк шериглериниң маршалдары С. И. Богданов, М. Е. Катуков, П. С. Рыбалко, армия генералы Д. Д. Лелюшенко, танк шериглериниң генерал-полковниги А. Г. Кравченко олар бар. 250 муң ажыг кижи орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан.

АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң талазындан өзүп турар шериг кыжанышкыны бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын доктаамал бедидерин, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчүзүн быжыглаарын негеп турар.

Совет Эвилели акы-дуңма социалистиг чурттар-биле кады дайын айыылын чайладыр, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбас дээш чайгылыш чок туржуп турар.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хөгжүлдезинче болгаш сайзыралынче доктаамал сагыш салып турар. Партияның болгаш чоннуң сагыш салыышкынынга харыы кылдыр куяк-танк шериглериниң хууда составы бодунуң дайынчы мергежилин чүткүлдүг сайзырангайжыдып, дайынчы белен чорууну бүгү тала-биле бедидип турар.

Бөгүн танк шериглери кургаг чер шериглериниң иштинде кол согукчу күш болуп артпышаан. Дайын сөөлүнде чылдарда танк шериглериниң техниктиг дериишкини хөй катап өскен, ол улам-на шимченгир апарган, ооң от күчүзү, дайзынның согуушкунунга туруштуу улам күштелген. Ону шеригни чаа танкылар-биле чепсеглээниниң ачызында чедип алган, олар халдаашкындан идегелдиг камгаланыр аргалыг, күчүлүг боо-чепсектиг, дүрген болгаш янзы-бүрү шаптараазыннарга торулбас. Танкылар суг иштинге чоруурунга, миналаан шөлдер болгаш радиоактивтиг чүүлдер-биле хоранаттынган черлер эртеринге таарыштырган тускай дериг-херекселдерлиг.

«Серемчилиг болур, социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаарынга кезээде белен болур!» деп кыйгырыглыг чарышка киришпишаан, совет танкистер дайынчы белен чорукту сайзырангайжыдарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турар. Алышкы-капитаннар Сергей болгаш Александр Сафаргмхяфтар, офицерлер И. Жиранцев, В. Самойлов, О. Лобанов командылаан танк салбырлары чарышка мурнап турар.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге бедик көргүзүглери дээш хөй танкистер күрүнениң бедик шаңналдарынга төлептиг болган. Оларның аразында гвардияның улуг лейтенантызы А. Слободенюк, гвардияның прапорщиги М. И. Марещанов, сержант К. Пузин, аңаа дайынчы С. Иванов болгаш өскелер-даа бар.

Делегейде дайын айыылының улам улгадып турарын барымдаалааш, танкист дайынчылар социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаарынга кезээде белен байдалда туруп, бодунуң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиринге бүзүрелдиг.

(СЭТА).

КҮЧҮЛҮГ ШУУРГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Диана» дээр улуг күштүг шуурган америк Соңгу Каролина штатты таварып эрткен. Хаттың дүргени шакта 220 километр чедип турган. Шуурган таварышкан ыяштарны тура тыртып, электри дамчыдылга адагаштарын ужур шаап турган. Шуурган-биле катай-хаара болган кудуушкуннуг чаъстаашкын элээн хөй районнарда суг үерлээшкинин болдурган. Уилмингтон хоорай өскелеринден артык үрелген. Эрге-чагыргалар оон чурттакчыларын шуптузун көжүрер ужурга таварышкан. Ол штатта онза байдалды чарлаан.

ШЫҢГЫЫ ТУЛЧУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң патриотчу күштери Дуартениң улуска удур, америк ёзу-чурумунуң шериглери биле чурттуң аңгы-аңгы районнарында шыңгыы тулчуушкуннарны кылып турар. Тура халышканнарның «Венсеромос» радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, Морасан департаментиде шаажылакчылар-биле эң кадыг-дошкун тулчуушкуннар бооп, америк «чөвүлекчилерге» тускай өөредилгени эрткен шаажылакчыларның халдаашкыннарын чедиишкинниг ойтур шаап турар. Дайзын дириг күжүнүң болгаш техниказының талазы-биле улуг чидиригге таваржып турар.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары Сан Висенте департаментиге орукту дуглааш, ёзу-чурумнуң шериглеринге олар немелде күштүг чорударынга шаптыктааннар. Партизаннар Уилигисте дээр чурттакчылыг чер районунга шаажылакчыларның шериг туружун чылча шапкаш, боо-чепсекти хунаап алганнар.

Чуртта революстуг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң калбарарынга шаптыктап чадап кааш, Дуартениң чалча чазаа Вашингтоннуң айтышкынын ёзугаар истеп-сүрүүшкүннерин күштелдирип, «хуюкталдыр өрттенген черниң» тактиказын ажыглап турар. Бо чылдың чүгле алды айларының иштинде чурттуң 1926 тайбың чурттакчыларын өлүрген болгаш 196 кижи чиде берген.

АЙЫЫЛДЫГ ТАВАРЫЛГА

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Бразилияның Сан Катарина штадында шахталарның бирээзинге газтың күштүг частышкынының түңнелинде 32 шахтёр чер иштинде диригге хөмдүрген. Ол айыылдыг таварылга бүдүрүлге ээлериниң буруузу-биле болган. Олар ажык-кончаа сүрер дээш шахтага айыыл чок болурунуң хемчеглериниң эң бөдүүн безин негелделерин сагыырын чедип албайн, чер иштиниң үрелик салгыннадыышкын херекселдерин солууруңга акша хөреңги бээринден ойталап турганнар.

Ийи километр ханы уургайда метанның дыка чыылганындан шахтада кижилерге чедип, дузалаар ажылдар бергедеп турар.

УЛУГ ШУРААШКЫННЫҢ УРЖУУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Информация агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, КУР-нуң күрүнениң статистика эргелели «улуг шураашкынның» (1958—1960 чч.) түңнелинде Кыдатка аш-чуттан 10 млн. ажыг кижи өлгенин бадыткаан.

ХУУСААНЫ УЗАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Улуска удур каржы эрге чагырганың онза бүрүн эргелерин күштүг болурун хунтаның баштыңы Пиночеттиң айтышкынын ёзугаар Чилиде ам-даа алды ай хуусаага узаткан. Ол айтышкын «хамааты эрге-шөлээни кызып кызыгаарлаарының, кижилерни кандыг-даа чөпшээрел чокка туткаш, хорудаарының, хуралдарны болдурбазының болгаш оларга таарышпас хамаатыларны чурттан үндүр ойладырының талазы биле кызыгаар чок эргелерни» эрге-чагыргаларга берип турар.

Бүгү чуртка хаанныг эргилдениң болган хүнүнге хол баштыр шериг диктатуразынга массалыг удурланышкынның чаа чалгыы калбарганының соонда дораан-на ындыг бүрүн эргелерниң хуусаазын узатканын ЮПИ агентилел дыңнаткаш, демдеглээн.

ЧЕПСЕКТИГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Соңгу-Чөөн талазында сепаратистиг дээрбечилерниң боо-чепсектиг халдаашкыннары көвүдеп турар. Чурттуң политиктиг тайылбырлакчылары болгаш солуннары даа ол районга Вашингтоннуң күзээн аайындан эртпес элээн каш чалча ёзунуң күрүнелерин тургузарының талазы-биле ТРЭ-ниң чорудуп турар калбак хемчээлдиг ажылдары-биле ындыг факт-барымдааларны холбаштыр көрүп турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

БРАТИСЛАВА. Словакия Социалистиг Республиканың көдээ черлериниң ажыл-ишчилери тараа дүжүдүнүң ажаалдазын доосканының өөрүнчүг байырлалын демдеглеп турар. Алдын-сарыг тарааларның салбактары чаагай дүжүттү өстүргеш, ажаап алганын байырлалда херечилеп турар. Ол дээрге, Чехословакияның чедиги беш чылының дөрткү чылында чаагай дүжүттү өстүрген, ажаап алган Словакияның көдээ ишчилериниң күш-ажылга ынааның, чүткүлдүүнүң демдээ-дир.

Боттарының чедип алган улуг тиилелгезинге республиканың кооператорлары болгаш күрүне ажыл-агыйларының ишчилери дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар. Тараа барык ийи неделя хире озалдап бышкан-даа болза, Словакияның шөлдеринден 4 миллион тонна тараа ажаап алдынган. Гектардан тарааның дүжүдү ортумаа-биле 58 центнер болган. Хөй районнар оон-даа бедик дүжүттү алган. Барыын Словакия областың кооперативтери болгаш күрүне ажыл-агыйлары бир гектардан ортумаа-биле 70 центнерни алган.

Бо талазы-биле селекционерлер биче эвес рольду ойнааннар. «Мироновская» болгаш «Кавказская» деп совет сорттарны ажыглавышаан, олар бедик дүжүттүг чаа сорттарны өстүрген. Совет «Нива» деп 669 комбайннар дүжүттү барык чидириг чокка ажаап алырынга база улуг рольду ойнаан.

Словакияның көдээ ажыл-ишчилериниң мурнунда ам-даа улуг сорулгалар туруп турар. Картофельди, свёкланы, хмельди дүрген ажаап алыр дээш олар улам күженишкинниг ажылдап турар. Чехословакияның көдээ черлеринге коллективизацияны эгелээнден бээр 35 чыл оюнуң чылында олар ЧКП-ның XVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга боттуг үлүүн киирген болгаш киирип-даа турар.

ДЬЕРНИҢ ЧАА ПРОДУКЦИЯЗЫ

БУДАПЕШТ. Чаа продукцияны бүдүрерин каш-ла хүннер дургузунда шиңгээдип алыры — бүдүрүлге бүрүзүнге чиик эвес сорулга. Дьерниң «Гловита» деп пөс-таавы фабриказының коллективи чаа продукцияны бүдүрерин каш хүннер дургузунда шиңгээдип алган. Социалистиг чурттарга, бирги ээлчегде Совет Эвилелинге хөй продукцияны чыл бүрүде чорудуп берип келгени чаа продукцияны бүдүрерин дүрген шиңгээдип алырынга дузалаан.

Чаа продукцияны бүдүрерин шиңгээдип ап, хеп аймааның, ылангыя хол хаптарының чаа-чаа хевирлерин бүдүрери — бистиң коллективтиң чаагай чаңчылы болган. Ынчаарга чаа продукцияны бүдүрүп, хептерниң хевирин чаартып, бүдүрүлге хемчээлин көвүдедири-биле чергелештир, продукцияның шынарынче онза кичээнгейни угландырып турар бис. Чүге дээрге, чоңга херектиг болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарже база өске-даа күрүнелерже үндүр садыглаар бараанарның шынары бедик болур ужурлуг деп, «Гловита» фабриканың сайгарылга килдизиниң начальниги Тибор Андрешко чугаалап турар. Автоматтыг шугумнарны фабрикага сөөлгү чылдарда эптеп тургускан болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Оон мурнунда бир ажылчын кижи чүгле чаңгыс станокту башкарып турган, а автоматтыг шугумнарны ажыглалга киирген сөөлүнде ажылчын бүрүзү-ле он станоктарны башкарып турар апарган.

Фабрика чыл бүрүде кылыгларының 80 ажыг хевирлериниң делгелгезин ийи удаа Москвага организастап турар. Делгелгеге бедик үнелээшкинни алган продукция аймаан массалыы-биле дораан-на бүдүрүп турар. Фабриканың бүдүрүп үндүрген бараанарын совет өңнүктер улуг күзел-биле садып ап турар деп, Т. Андрешко онзалап демдеглээн. Фабрика чүгле бо чылын безин ССРЭ-ге 1,3 миллион эжеш хол хаптарын болгаш 100 муң комплект спорт хептерин чорудуп бээр.

ЛОКОМОТИВТЕ «ЭЛЕКТРОННУГ МЭЭ»

БЕРЛИН. Берлин хоорайның демир-оруунуң поездилеринге, электровозтарга электроника техниказын калбаа-биле ажыглап турар. Машинистиң кабиназынга эптеп тургускан электроннуг херексел оруктуң байдалын электровоз азы поезд башкарыкчызынга медээлеп, демир-оруктар шугумунда болгаш электровозтарда бүгү системаларның шын ажылдап турарын көргүзүп, үрелиишкиннерни чогуур үезинде илередип турар.

(СЭТА).

«РЕЙГАННЫ СУДТААР»

КИТО. (СЭТА). Президент Рейган болгаш ооң баштаан администрациязы Латин Американың улустарының кол дайзыннары бооп турар. Чогум-на олар чепсектиг агрессияны оларга удур өскүдүп үндүрүп, чалча диктаторларны кижиниң эрге-шөлээзин үргүлчү үрээринче албадап турар. Латин Американың империализмге удур трибуналының ында парлаттынып үнген документилер чыындызында ол дугайын чугаалап турар. Ооң эгези — «Рейганны судтаар» дээн.

Латин Американың улустарының бот тодарадылгазының, хамаарышпас, национал суверенниг болгаш девискээр талазы-биле бүдүн-бүрүн турарының талазы-биле эргелерин Рейганның администрациязы үргүлчү үреп, бастып турарын документилерде айыткан. Ооң херечилелдери Вашингтоннуң Гренаданы эжелеп алырының дугайында дугжаалы, ооң Никарагуага удур үндүрген чарлаттынмаан дайыны, Гондурасты Пентагонуң тепкижи болдурганы, Чилиде, Сальвадорда, Гватемалада, Гаитиде диктаторжу ёзу-чурумнары деткип турары, ол диптиң чурттарынга экономиктиг дарлалды шыңгыыратканы бооп турар.

КАРА САГЫШТЫГ ПЛАННАР

АДЕН. (СЭТА). Каттышкан Штаттар-биле Израильдиң аразынга «стратегтиг кады ажылдажылганы» улам калбартыр сорулга-биле Тель-Авив «Першинг 2» дээр баштайгы согуушкунунуң америк ядролуг ракеталарын Израильдиң соңгу чүгүнде Хайфа хоорайның районунга болгаш Негев дээр чүү-даа чок, куруг черге тургузарының талазы-биле хүлээлгени бодунга алганын мурнуу-йемен «Арбааташар октор» солун бижээн. Израильге америк ракеталарны тургузар чорук дыка улуг айыылдыг уржуктарлыг бооп, Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдалды улам күштелдирериңге чедирип болурун ол солун демдеглээн.

Израильдиң чагырыкчы бөлүктери бодунуң девискээрин Вашингтонга ракеталар тургузарынга бергеш, Каттышкан Штаттардан боо-чепсекти болгаш дыка хөй түңнүг чээлини ап турарын «Арбааташар октор» уламчылап бижээн.

КУБАГА УДУР БАКТЕРИОЛОГТУГ ДАЙЫН

НЬЮ-ЙОРК. **СЭТА-ның корр. В. Кикилонуң дамчытканы:** АКШ-тың тускай албан черлериниң Кубага удур бактериологтуг дайынны өскүдүп үндүрер дээш кылганы деңнээр чүве чок оор ёзунуң оралдажыышкыннарының факт-барымдаалары улам-на бадыткаттынып турар.

ТРЭ болгаш ИФБ-биле сырый холбаалыг Кубага удур «Омега-7» дээр терроржу организациязының баштыңы Э. Аросениң Нью-Йоркка суд үезинде миниип чугаалааны-биле алырга, ол 1980 чылда Кубага «чамдык бактерияларны» эккелген бооп турар. Ону аңаа аппаарын Кубага удур бактериологтуг чепсекти калбаа-биле ажыглаарының эгези кылдыр планнаан турган. Хайгааракчылар ол араатанзыг үүлгедиишкинни 1981 чылдың чайынында ортулукка деңге дээр аарыгның нептерээни-биле холбаштыр көрүп турар. Ол аарыг 160 кижиниң, оларның аразында 100 бичии уругларның амы-тынынга четкен. Ниитизи-биле ол аарыгже чөвулаң 270 муң ажыг кубаларга халдаан турган. Оон дөрт ай эрткенде, Кубага геморрагиктиг конъюнктивит дээр аарыг нептерээн. Ол аарыг ол үеге чедир бөмбүрзектиң барыын чартыынга көстүп көрбээн.

Истелгениң федералдыг бюрозунуң агентизи У. Тэрнерниң болгаш журналист У. Хинклиниң чугаалааны-биле алырга, АКШ Кубага удур бактериологтуг диверсияларга дорт хамаарылгалыг бооп турар. Форт-Детрихте шеригниң биологтуг лабораториязынга хөй чылдарның иштинде деңге дээр аарыгның бактерияларын нептередиринге хүлчүктерни ажыглаар талазы-биле шенелделерни кылып турган. АКШ-тың армиязының химия корпузунуң чажыды илереттине берген 1960 чылда илеткелинде оон специалистери «чаңгыс айда ла 130 миллион хүлчүктерни өстүрүп болурунун» аргазын төлевилээниниң дугайын дыңнаткан. Хүлчүктерни ажыглаан халдаашкынны ойтур шавары болгаш чурттакчы чонну камгалаарын хандырары «дайзынга» дыка берге болурун документиде онзалап айыткан турган.

СУГ ҮЕРЛЭЭШКИНИ

БОГОТА. (СЭТА). Кудуушкуннуг чаъстаашкыннар Колумбия найысылалда сугнуң эриктерден ажып, хемнериниң күштүг үерлээшкинин болдурган. Телефон харылзаазы үрелген, транспорттуң шимчээшкини үзүлген. Чамдык бажыңнар бузулгулаан. Ылангыя ядыылар чурттап турар кварталдар дыка үрелген. Хоорайның эрге-чагыргалары чайгаар болган айыылдың уржуктарын узуткаар болгаш каража-когаралга таварышканнарга дузалаар ажылдарны чорудуп турар.

«ДЫВААЖАҢ ОРАНЫНДАН» ЧҮГЛЕ ОК ТЫПКАН...

Алекс Лисянскийниң ханының базышкынын чоокта чаала хынап турган. Ону хемчээри ооң ажылынга ыяап-ла чугула. Нью-Йорк хоорайның такси чолаачыларының профэвилели ынчаар шиитпирлээн. Ооң бүгү кежигүннери шуптузу — он беш таксомотор компанияларының 6 муң ажыг чолаачылары эмчи шинчилгезин эртер ужурлуг.

Нью-Йоркка такси чолаачызы болуру амы-тынга база айыылдыг. Чыл санында-ла Нью-Йорктуң таксистери үптеп-тонаашкынга таваржып он-ону-биле өлүртүп турар. Чолаачының олурар черин пассажирден аңгылап каан-даа болза, чолаачыга акша дамчыдып бээр соңгажыгаштан хол боозунуң унун кажан-даа суптуп болур...

Ынчаарга Алекс Лисянскийниң ханының базышкынын эмчи хемчээп каан. Ол аппараттың чогуур нормазы: 140 болгаш 80-ни көргүскен хөй эвес кижилерниң бирээзи болган. Алекс аңаа чигзинмээп-даа, чүге дээрге, ооң кырыпназылаарынга чедир ам-даа ырак болгаш, Нью-Йорктуң таксизинге чүгле дөрт чыл иштинде ажылдаан. Ындыг-даа болза, 38 харлыг эрни оон соонда каш-ла хонганда хөөржүдүп каан.

Алекс Лисянский орукка болган ондактыг таварылгадан-даа өлбээн, дээрбечилерниң холдарындан-даа барбаан. Ол Нью-Йорктуң элээн-не ыржым-шөлээн дидиртип турары кезээнде. Вудхэйвен бульварда 62-44 дугаарлыг бажыңда бодунуң квартиразындан үш базым черге өлген. Алекс таныжы кижи-биле бир черже углааш, бар чоруур үеде полицейский чедип келгеш, хол боозун ужулгаш, бир-ле чүвени чугаалааш, ооң хөрээнче адыпкан. Ооң чанынга турган Маратка — Алекстиң 18 харлыг оглунга хан деггеш, боражы берген. Ооң кадайы база-ла ону өлүрген черден каш-ла базым черге турган. Такси чолаачызының беш уругларының дөртү адазының канчаар өлгенин көрген. Дөрт харлыг Полина хоорай даштынга турган, ынчангаш ону ооң шуутла хөөржүдүлге черинге эккелген.

Лисянскийлерниң өг-бүлези Нью-Йоркка Душанбеден чедип келген. Өг-бүлениң баштыңы Совет Таджикистанның найысылалынга электрик бооп ажылдап турган, ооң кадайы Лариса база-ла шыырак ажылдыг турган. Бичии Борис-биле Роман уруглар садынга чоруп турганнар. Кандыг-ла бир кижиниң мактап, аазааны «дываажаң оранының чыргаланыынга» бүзүрээш, олар төрээн черин каггаш чорупканнар. Ынчалза-даа Лисянскийлерниң Америкага далай ындының даг дег сүй белектери эвес, а суг черлиг холдан тайгыр такси рулю манап турган. Оон амыдыралчы чарыжын бо чылдың июльдуң 17-де полицейниң огу доктааткан...

Боттарын боттары-ла чидиип алгаш, боттарының-на уруг-дарыының аксынын кежиин оксунган, ындыг каш кижи океан артының хоорайларының даг-даш дег кашпалдарының аразында тоялап чоруп турарыл. «Чыргаланныг оранны» дилээри-биле Одессадан болгаш Ленинградтан, Тбилисиден болгаш Вильнюстан үнүп чоруткан, ынчалза-даа акша-хөреңгиниң эрге-чагырғазының каржы-дошкун үүлгедиишкиннеринден аңгыда чүнү-даа тыппаан кижилер дыка хөй. Салым-хуузу буураан, бүгү чүүлдерге хөңнү калган кижилерниң — шаанда совет хамаатылары турганнарның таваржып турары ядарап, түрээшкиннериниң дугайында холбаштыр ол чурттуң солуннары чүнү-даа бижип турар.

Алекс Лисянскийни алдагдал бооп адып каан деп чугаа бар. Полицияның баштаар черлери ол кем-буруу үүлгедиишкинниң байдалының дугайын ыттавайн турар. Ону америк солуннарның калбаа-биле чарлап мактап турганы детективи Ральф Уайт боолаан деп чапчаа чарлаан. Ол кижи шаанда «кара пантералар» дээр негр организацияже шивишкиннеп кирип алгаш, ооң кежигүннериниң аразынга бот-боттарын өлүржүр чорукту белеткээн. Ындыг өнчүк-чеңгээчи кижини ону ынчаар белеткээни дээш шаңнаан турган. Ону бо өлүрүкчү үүлгедиишкинниң соонда база-ла шиитпес: совет хамааты чораан кижилерниң амы-тынын Америкада үнелээр кижилер чок болгай...

В. КАВАЛЯУСКАС,
ПМА-ның корр.

Нью-Йорк.

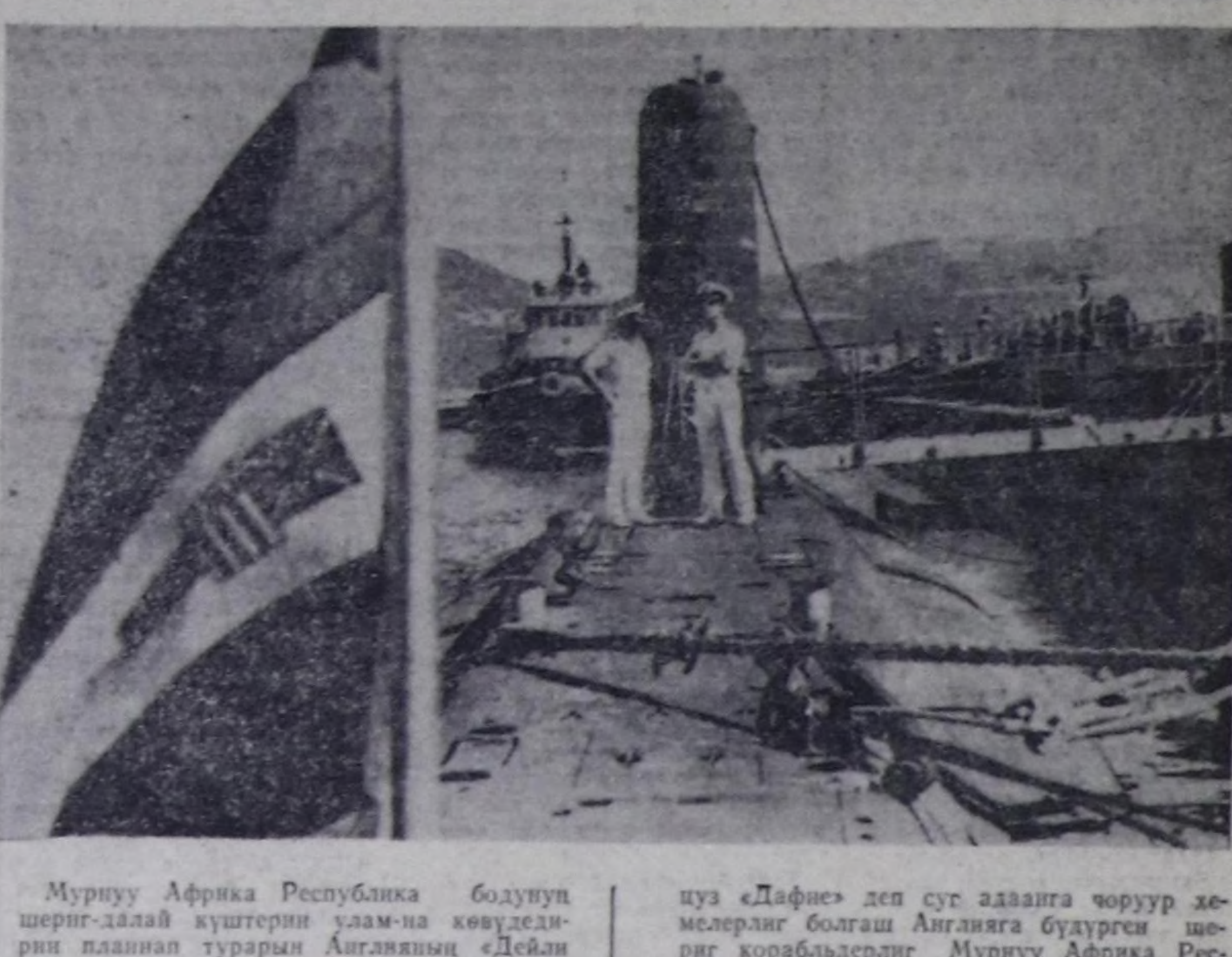

Мурнуу Африка Республика бодунуң шериг-далай күштерин улам-на көвүдедирин планнап турарын Англияның «Дейли телеграф» солуну бижээн. Преторияга ажылдап кылган программа ёзугаар шериг-далай күштеринге чаа корабльдерни, десант судноларын, а ол ышкаш ракеталарлыг дүрген чоруур катерлерни немээр деп турар. Ук катерлерни Израильдиң дузазы-биле бүдүрери планнаттынган.

Атлантиканың болгаш Индий океанның мурнуу чүгүнде делгемнерге тергиизелди чедип алыр дээн расисчилерниң оралдажыышкынын шериг-далай күштерин көвүдедир талазы-биле дайынзырак программа херечилеп турар. Бодунуң чепсээнде француз «Дафне» деп суг адаанга чоруур хемелерлиг болгаш Англияга бүдүрген шериг корабльдерлиг Мурнуу Африка Республиканың расисчилери Африканың хамаарышпас күрүнелеринге улуг айыылды таварыштырып турар.

Расисчилерниң милитарисчи планнарында кол черни Саймонстаунда шериг-далай баазазы ээлеп турар. Ук баазаны чоокта чаа чаарткан болгаш ол атомнуг чепсек сөөрткен суг адааның хемелерин болгаш хары угда 40—50 чедир судноларны хүлээп алыр аргалыг.

ЧУРУКТА: Саймонстаунда суг адааның шериг хемези.

Камера пресс—СЭТА-ның фотозу.

ЭСТОН ССР. Эстон аныяк ыраажы кыс Анне Веске — талантылыг болгаш сурагжаан ыраажы.

Делегейниң Сопотеге (Польша Улус Республика) болган ыр фестивалынга Анне Веске совет эстрада уран чүүлүн төлээлеп, киришкиштаан, шаңналдыг черлерниң бирээзин чедип алган.

Ол алды чыл бурунгаар студентилерниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң киржикчизи болбушаан, Эстон телевидениезиниң чарлаан конкурузунуң лауреады болган. Удаваанда ооң ыраажы талантызы, ойнап күүсеткен ырлары чүгле төрээн Эстониязынга эвес, харын-даа бүгү Совет Эвилелинге сурагжый берген.

Бистиң космонавтыларывыстың космоска аппарып чораан, эккелгени комсомолчу демдек—Анне Вескениң хүлээп алганы эң-не үнелиг белек. «Нема» ансамблиниң солун концерти Байконурга болган. Маадырлыг совет космонавтыларга аалдап келген ансамбльдиң киржикчилеринге, оларның аразында Аннеге комсомолчу демдектерни космонавтылар белек кылдыр тывыскан. Анне Вескениң шаңналдарының аразында Тайбың камгалалының совет комитединиң мөңгүн медалы база бар.

ЧУРУКТА: «Алдын дээрбектер»— Эстон радиозунуң дыңнакчыларының саналдарының түңнелдерин ёзугаар Аннеге тывыскан шаңнал-дыр.

Э. ТАРПЕАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет Тываның 40 чылынга

ХООЧУННУҢ ОРУУ

Феодалдыг Тыва үезинде тыва чоннуң амыдыралы кончуг берге, аш-түреңги турган. Берт-Даг чурттуг Дондулай Чоодунуң амыдыралын кандыг чүгээр дээрил: чадыр сыңмас хөй ажы-төлүн таңдызының аң-мени, ай-безин-биле азырап чораан. Аңчы Дондулай улуг оглу Чорбаа ээр дергизинден туттунуптар кылдыр өзүп кээрге, аңчының мергежилинге өөредип эгелээн. Хол изин бут чандыр баспас дижиривис дег, Чорбаа чайның изиинден, кыштың соогундан чалданмас, адазы дег, эрес-кашпагай аңчы апарган. Ачазы биле акызы аңнап чорупкан болза, өгнүң Чаянмаа баштаан кежигүннери оларны четтикпейн манаарлар. Дуңмалары Хүлчүк, Ойдуп, Долума оларны эдертип алгаш, ол арыгдан чээргеннеп, хемден суглап, белеткенип алгаш, аңчыларны ызырты манааш олуруптарлар. «Аштаарымны...» дээш аакталып ыглашканнарын,« элик бүүрээ чиир силер, ыглашпаңар, дуңмаларым» — деп, ол алаактырган турган.

«Алдын Таңдым бербес эвес..» деп адашкылар ырлаан-шоорлаан келир болза, элик бүүрээ-даа чайлаш чок. Ынчан чадырга каткы-хөг, өөрүшкү дола бээр. Кымның канчаар ажылдааны, кымның чүге ыглааны ылап тодараар. Таңдызы-биле херээ чарып алган эвес, каш хондур хар, чаъска чагдырып чорза-даа, куруг кээр таварылгалар база тургулаар. Ынчан оларга бүгү өртемчей караңгы-дүмбей, түрегделдиң, аштың, сооктуң каржы куспаа оларны бөле хаара туда берген дег сагындырар.

Хөй уруглуг өг-бүлеге өскен, феодализм деп чүл дээрзин көрген, октябрьның социалистиг Улуг революциязының чажыды Тамара Дондулаевна Чаянмааның (ол 1917 чылдың ноябрь 7-де Ужарлыг-Хемге төрүттүнген) амыдырал-чуртталгазы, Тывага революстуг шимчээшкин соонда, үндезинин-биле өскерилген. Үжүк-бижик чок чораан араттарның караа чырып, үжүк-бижикке, эртем-билигге өөренип эгелээн. Дүмбей дүнден чарылгаш, чырык көөр дээн араттарның күзели күштүг, тура-соруу быжыг болган. Чамдык бурунгаар депшилгелиг кижилерниң эктиндей даяныл, эдээнден туттунуп чораан. Тамара Дондулаевна Самагалдай школазының 7-ги клазын 1939 чылда доозуп алган. Билиг дээш чүткүлдүг, чаа-ла чээрби хар ашкан аныяк кыс, эртем-билиглиг кижи боор, аныяк Тывазын сайзыратчыр, хире-шаанче чоңга ачы-дузазын чедирер сорулга-биле 1940 чылда Даг-Алдайның Ойрот-Тураже өске эш-өөрү-биле кады өөренип чорупкан. Кедээ ажыл-агый техникумунуң ветеринария салбырын чедиишкинниг дооскан.

Төрээн Тывазынга, өскен Тес-Хеминге кээрге, Т. Д. Чаянмааны Самагалдайның улуг мал эмчизи кылдыр хүлээп алган. Мал эмчизи кижиниң харысалгазы улуг-дур деп чүвени ол дораан эскерген. Чүге? Чүге дизе Тес-Хем мал ажыл-агыйлыг район болганда, мал хөй, янзы-бүрү аарыглардан малдың өлүп хорааары көвей болган. Дүн, хүн дивес ажылынчаар эгелээн.

Үениң байдалы-биле, ажылышке чедишмес чүүлдер ужун бергелер бо-ла таваржыр. Аарыг малга эм чедишпес...

Машина-техниканың чогу — эң берге айтырыг ол. Аът-биле хүнде чеже аал кезип шыдажыр. Хат-чаъс, шуурган, кадыр-дөш дээш чүү таварышпазыл. Дүне аалдар аразынга чоруурга, ылангыя херээжен кижиге тоң берге. Ол шагда бөрү хөй турган болгаш ында-мында улужар, аъттыг кижиниң ол-бо талазындан, соондан, мурнундан кээр, карааның оттары көгереңнежир — чүгле эът сооланнаар.

Чуртталганың кадыр-берт шак мындыг оруктарын Тамара Дондулаевна Чаянмаа Самагалдайдан эгелээш Шуурмак, ыраккы Тере-Хөл чедир уламчылаан. 1944 чылдың октябрь 14 — ооң чуртталгазында онза тураскаалдыг хүн. Ол хүн Т. Д. Чаянмаа коммунистиң кызыл биледин холга алган. Ооң соонда ажыл-агыйга ооң тура-соруу улам бедээн. Дээди эртемниг башкы уруу— Саяна бичии турда, уруун аътка ушкарып алгаш, аалдар кезип, мал эмнеп ажылдап чораан. Иргит Очур-оолович Биче-оол-биле Тамара Дондулаевна Чаянмаа оларның ажы-төлү арбын, он кижи. Ажылдышке-даа, амыдыралга-даа төлептиг ада-иениң ажы-төлү оларны дөзээр, салгаар. Бо өг-бүлениң ажы-төлү дөгерези Төрээн чурттуң төлептиг кадрлары болуп өзүп орар. Маадыр-ие, хоочун коммунист, күш-ажылдың хоочуну, дагдыныкчы Тамара Дондулаевнаның эрткен оруу амгы салгалга эки үлегер-чижек.

Совет Тываның чаартылгазы, ооң сайзыралы, хөгжүлдези дээш, ол улуг күжүн үндүрген, угаан-билиин берген. Далайга дамды дег дуза ол-дур.

Ө. ЧИНМИТ.

Тес-Хем район.

АЯН-ШИНЧИЛИГ БОЛУР

Кедээ суурларда бажыңнарның хапаларын чераик виноград кайгамчык угулзалар-биле шыпкан, дая кады узап өскеш, балконнарже көдүрүлген, чадаларны, казапчаларны улуг-улуг чечектерлиг ломонос чаттылып каастаан. Ол дээрге—мода сүргени эвес-тир, а тараачын кижилерниң амыдыралдан тыпканы-дыр, а ыяштарны өстүреринге бүдүн чылдар херегленттинер болгай. А дүрген өзер үнүштер-биле бүдүн кудумчуларны чаңгыс чай дургузунда ногаанчыдып ап болур.

Каасталга тудуунуң ол хевирин декоратор-сад өстүрүкчүлеринге амыдырал боду айтып берген. Шаанда тараачын бажыңны тудуп дооскуже каш-даа чыл эртер турган, ынчангаш бажыңның тавааң салганы-биле кады чаңчыл ёзугаар олурткап сирень чечектели бээр. яблоня чимизин берип эгелээр турган. А амгы үеде кедээ кудумчуларга чыып эптээр коттеджтерни тударынга санныг хонуктар негеттинер.

Үнүштер архитектураның база бир чугула кезээ болу бээр. Шыргай херим бажыңдевискээрин довурак-доозундан камгалаар, ногаан үнүш ону улам чараш, аян-шинчик болдурар. Изиг хүннерде сериин болур. Эртемденнерниң хайгааралдары-биле алырга ломонос (Латвияда ону клематис деп адап турар) өстүрүп турар бажыңнарда аарып турар кижилер эвээш дээрзин бадыткаан. Ооң бүрүлери болгаш чечээ бактерияларга удур турар аргалыг.

А. ЛИЕПНИЕЦЕ,
СЭТА-ның корр.

СОНУУРГАКТАРГА

Он дугаарглы ийистер

Бразилия чурттуг Мария Госалвеш Морейрага ийистерлиг болганы дээш байыр чедиришкиннери келгилээн. Иеге ындыг байыр чедиришкиннери чаңчыл болган ёзулал-дыр. Чүге дизе бо ийистер — Диего биле Сантьяго—аваның он дугаар ийистеридир. Марияның чүгле ийис уруглары безин ам чээрби болганы ол.

Чаш мөге

Вьетнамның соңгу чүгүнде Хатуен провинцияның Моевак уездизинге оол уруг төрүттүнген, ону Фудонг деп адаан.

Оолдуң деңзизи 7 920 грамм болган, ынчангаш аңаа тоолчургу вьетнам начын-мөгениң адын тывыскан.

Чаш мөгениң иези үжен сес харлыг Тхао Тхи Кайның база чаш төлдүң байдалы эки, эмчилер оларны доктаамал хайгаарап турар.

Эң чугаакырлар— уруглар

Делегейде эң чугаакырлар— херээженнер дижир бис... Ол талазы-биле шинчилел ажылын чехословак эртемденнер Прагага кылып чоруткан. Эртемденнерниң шинчилел ажылының түңнели-биле алырга, эң чугаакырлар 5-тен 10 хар чедир назылыг уруглар болган. Хүнде олар ортумаа-биле он муң сөстү адап турар. Уруглар чамдыкта боду чааскаан база чугаалаашыр. Ийиги черни — даштыкы эжиндириг кылып турар далайжылар ап турар. Үшкүзүн — 18-тен 25 хар назылыг аныяктар ээлээн. Олар хүнде ортумаа-биле он муң ажыг сөстү чугаалап турар. Ынчангаш «чугаакырлар конкурузунга» херээженнер шаңналдыг чер ап шыдаваан-дыр...

«МЕДИЦИНСКАЯ ГАЗЕТА» солуундан.

Эмчиниң сүмези

ХООЧУРААН ТОНЗИЛЛИТ

Таалайның өк безиниң хуулуп хоочураарын хоочураан тонзиллит деп адаар. Үстүкү тыныш оруунуң каъттары, думчук хозунуң хуулары болгаш күштүг халдавырлыг аарыглар ооң тыптырынга идиги бээр. Ол ышкаш диш аарыы, мага-ботта витаминнер четпеске тонзиллит аарыын өскүдер. Хоочураан тонзиллиттиң бир тыптыр кол чылдагааны —ангина аарыы.

Боостаага аартып, өк бези ыжык кызыл апаар. Аарыг кижи шаг чокталыр, бажы аарып, эъдиниң изии көдүрлүр, шыырныгып доңар болу бээр. Ангина чиик аарыг ышкаш сагындырар. Шынында ол ындыг эвес. 3—5 хүн эрткенде боостаа аарыы чиде берген боор, а баш аарыыры, шагзыраары хевээр. Шак мындыг байдал чамдыкта 10-12 хүн узамдыгар. Мынчап барган үезинде ханда өскерилгелер болганын эмчи тодарадып, шынгыы эмнениріп негээр. Ынчалбас болза, аарыг хоочураар тонзиллитче шилчиир.

Ангинаның баштайгы шынарлары билдинери билек, аарыг кижиниң чыттырып, эмчини дүрген чалаар. Эмчиниң сүмезин ёзугаар эмнерни ижип, ниитизи хүн чурумун сагыыр. Аарыг кижиге витаминни элбек чемнерден аңгыда, каттар хандызындан хөйнү ижиртир херек. Эмин эрттир ажыг, соок болгаш изиг чемнерни ажыглаваза эки. Эмчиниң сүмелээни-биле аасты чайып төгер, моюннуң бестерин улгаткан таварылгада чылыг чүве-биле чиңнээр.

Чамдык кижилерниң аарыгга удур камгалалы күштүг-даа болза, таалайның өк безинге микробтар тыптып, аарый бээр. Ынчалзажок мага-ботта камгалал аарыгга удур дүрген демисежип, кадыкшып экижий бээр таварылга база турар. Ооң-биле чергелештир соокка алзып, халдавырлыг аарыг дээп, хоолу чок чемнер ажыглаанда организмниң камгалалыр күжүн үревидип болур. Ынчан микробтар таалайның өк безинче халдаарындан аңгыда, амыдыралдың кол кезектери —чүрекче, бүүректерже шургуп кирер.

Хоочураан тонзиллиттен уруглар база аарыыр. Ол бүгү ада-иениң буруузундан болур. Бичии-ле хат-салгын, көргеш, кыжын уругларын хөлүн эрттир чылыглап, арнын дуглап алырлар. Ооң уруг думчуу-биле тынып чадааш, аксы-биле шын эвес тыныышкыннар кылыр ужурга таваржыр. Сооктуң агымы бичии-ле тынышче кирерге, доңуп эгелээни ол. Чаштың кадыын камгалаар төлээде, боостаазын эмин эрттир чылыглавас, чиик болгаш чылыг кылдыр хепкерер, буттарын экидир чылыглаар. «Кым буттарын чылыг болгаш куруг ап чоруур болдур, ооң боостаазы аарывас» дижип, чоннуң чугаалажыры-ла чөптүг.

Таалайның өк безиниң хуулуп аарыырын эмнээри эмнер ижери-биле болгаш физиоэмнээшкиннер кылыры-биле кызыгаарланмас. Бир-ле дугаарында думчук хозунуң ионнуң аарыглаар херек. Шын тынарынга таарымчалыг байдалды тургузар, аарыг диштерни эмнээр, тодаргайлаарга, аас иштин экидир ажаап, хайгаараар. Бир эвес думчуктуң үзүктээ чери ыргайып калганда, тынары бергедээр, ынчангаш кезип эмнээри негеттинер.

Чамдык хоочураан тонзиллиттен аараан кижилер өк безин кестирип каапарын кызыдар. Ону кезери албан бе? Сөөлгү шинчилелдерден алырга, өк бези мага-ботта ажыг-ла артык кезек эвес-ле болгай, ол бестер чугула камгалал рольду күүседип турар. Хоочураан тонзиллитке кандыг профилактиктиг хемчеглер чорударыл? Бирээде, ээзиртир суксуннар ижер болгаш таакпылаар багай чаңчылдардан адырылза эки. Олар нерв системазының ажыл-чорудулгазын баксырадыр, ажылдаар хөөнүү болгаш угааны кудуладыр, чүректи, өкпени, бааршы үрээр. Аас болгаш ижиниң шаралаңчак картын кургадыптар, боостаага хуулуушкунну тывылдырар. Ооң уламындан үн болгаш тыныш оруунуң харылзаазы бергедээр.

Бистиң чуртувуста үргүлчү ангиналаар улуг болгаш бичии кижилерге калбаа-ле диспансеризацияны эрттирип турар. Эмчиниң ээлчеглиг келдиришкининден ойталаан ажы чок. Хоочураан тонзиллитти баш бурунгаар тодараткан тудум, дүрген эмнээринге дузалыг. Эң чугула чүве—кадыкшылды камгалаары, ол дээрге бистиң үнелиг байлаавыс-тыр.

Е. БАБУРИНА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ТВ

СЕНТЯБРЬ

18 ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10—Хөглүг старттар. 9.55 — «Кордебалет». Фильм-концерт. 10.25 —«Как жить без тебя». Уран-чечен фильм. 11.30 — Р. Глиэр. — «Симфония-фантазия». 11.55—12.00 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.30 — ПТУ-га чүү чүвеге, канчаар өөредирил. 16.00 — Черге, дээрге болгаш далайга. 16.30 — Документалдыг фильм. 17.00 —«Закарпатье дээлери». 17.30 — В. Боковтуң шүлүк чогаалы. 18.00—«Интенсификация — 90». Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн комплекстиң-биле бедидер сорулга-биле эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле Ленинградтың партия организациязының ажылы. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —Мультфильмнер. 19.30 — Бистиң садывыс. 20.00 —«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүлүкчү Р. Рождественский чорудар. 21.00—«Үе». 21.35—«Вечный зов». «Судьбы человеческие». Фильмниң 12-ги сериязы. 22.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35, 9.35 — Төөгү. 5-ки класс. Уран чүүлдүң болгаш шажын чүдүлгениң тывылганы. 9.05, 13.30 — Француз дыл. 10.05 —ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35 — Д. Дефо болгаш ооң «Робинзон Крузо» деп ному. 11.05—Шыдыраа школазы. 11.40 — А. Н. Толстой.— «Орус аажы чаң». 12.10 — География. 6-гы класс. Африка. 12.40 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Күстүң демдектери. 13.00—14.00 — Төөгү. 6-гы класс. Ортаакы вектерниң сууру. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35—Ю. Тувимниң 90 харлаанынга.- 19.00 — Киножурнал. 19.10 —«Азия төөгү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Киевтиң фортепиано триозу ойнаар. 21.00 —«Үе». 21.35—23.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Орбелянның удуртулгазы-биле Армениянын күрүнениң эстрада оркестриниң концерти.

19 СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.05 —«Дневной поезд». Уран-чечен телефильм. 11.40—11.45 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.00 — Орус улусчу хөгжүм херекселдериниң «Калинка» оркестриниң концерти. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.55 — «Он алды харлыг болгаш оон өрү назылыгларга». 16.40 — Н. А. Островскийниң амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 17.25—«Жизель». А. Аданның балединиң дугайында. 18.30—Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Спортчу программа. 21.00 — «Үе». 23.00—23.20 — Спортчу программа.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептереңдиг фильм. 8.35, 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Дээр. 9.05, 12.35 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. 10.35 — В. Брюсовтуң лириказы. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.35 — Маадырлыг чоруктуң кичээлдери. Дамчыдылгага Совет Эвилелиниң Маадыры, авиацияның генерал-лейтенантызы Л. В. Жолудев киржир. 12.05 — География. 5-ки класс. Черниң планы. 13.05 — Иоганн Себастьян Бах. 13.50—14.40 — Киев Рузунуң төөгүзү. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — Школачы чайының түңнелдери. 19.05 — «Делегей байдалының дугайында беседа». 19.15—«Азия төөгү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-нептереңдиг фильмнер. 20.45— В. Андреев аттыг орус улусчу оркестриниң солистер ансамбли ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.30—22.40 —«Перелетная птица в проливе». Уран-чечен телефильм. (ГДР).

20 ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика, 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10—Школачыларга киноконцерт. 9.50 —«Перелетная птица в проливе». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 10.55 — И. Штраустуң чогаалдарындан концерт. 11.40—11.45 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.20 — Праганың камерлиг оркестриниң концерти. 15.50 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы, Воронеж областың Каменно-Степное суурда ортумак школа директору А. М. Иванов биле школачыларның ужуражыышкыны. 16.35 — Шыдыраа школазы. 17.05 — Делегей болгаш аныяктар. 17.45 — Спортчу программа. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Вечный зов». «Огнем крещенные». Ийиги фильмниң 1-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15—23.50 — Н. Тихонов. «Кавалькада». Рассказ. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Бортников биле артист А. Ливанов номчуур.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептереңдиг фильм. 8.35, 9.35 — А. С. Пушкин —«Капитан уруу». 7-ги класс. 9.05, 12.20—Испан дыл. 10.05 — Механика болгаш бүдүрүлгени механизастаары. 10.35, 11.35 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.00 — Эртем-нептереңдиг фильм. 12.50 — М. Ю. Лермонтов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 13.50—«Подарки по телефону». Бижимел-тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.25—15.30 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Волгоград хоорайның бот-тывынгыр «Ритм» ансамблиниң концерти. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төөгү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Киножурнал. 20.30 — Чоңга эки шынарлыг бараалнары. 21.00 — «Үе». 21.35—22.30 — ТТ-ның болгаш БР-нуң Улуг симфониктиг оркестриниң концерти.

21 ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы, Воронеж областың Каменно-Степное суурда ортумак школа директору А. М. Иванов-биле школачыларның ужуражыышкыны. 9.40 — Улусчу «Дружба» ансамбльдиң концерти (Болгария). 10.00 — Документалдыг телефильм. 10.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — Фильм-концерт. 11.45—11.50 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 14.55 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Американ ажылчыннарга чагаа». 15.30 —Орус чугаа. 16.00 — Документалдыг фильм. 16.30 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — БАМны тудуп тур бис. 18.30 — «Москва Кремлиниң чалыытканы». 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Москваның үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 19.25 — «Вираж». Аныяктарга спортчу дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Вечный зов». «Опаленная любовь». Ийиги фильмниң 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.45 — Концерт.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика 8.15 — Эртем-нептереңдиг фильм. 8.35—9.35 — Төөгү. 4-кү класс 9.05—12.40 — Англи дыл. 10.05 — Физика болгаш техника. 10.35—11.40 — Орус былиналарның маадырлары. 5-ки класс. 11.05 — Эртем-нептереңдиг фильмнер. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. 13.10 — Бурунгу Чөөн чүктүң уран чүүлү. 13.40 — М. М. Пришвинниң чогаалдарындан. 14.25 — Төөгүнүң арыннары. Мюнхен дугуржуушкуну. 15.25 —15.30 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.10 — «Азия төөгү». 18.40 — Чарлалдар. 18.45 — С. Пюрбю. — «Кедээниң хөөннери». Республиканың хөгжүм-шии театрының концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ону силер кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-де Болгария Улус Республиканың 2-ги уран чүүл фестивалының ажыдыышкынынга тураскааткан концерт. 23.05— А. Франс. — «Сильвестр Бонарның үүлгедиишкини». 23.50—00.40 — Мячилиг хоккейге ССРЭ кубогу. «Енисей» (Красноярск) — «Динамо» (Алма-Ата).

22 СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Кадык болур дизизе. 9.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.15 — Документалдыг телефильм. 9.45 — «Родники». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. К. Мешко чорудар. 10.15 — «Спортлотоның» 38-ки тиражы. 10.25 — Үнүштер амыдыралы. 11.10 — Россияның составынга калмык чоннуң эки-тура-биле каттышканындан бээр 375 чыл болганы оюнга. 11.40 — Уран чүүл коллективтериниң концерти. 12.15 — «Москвичка». Телеклуб. 13.40 — Чогаалчы болгаш амыдырал. Совет чогаалчыларның I-ги съездизиниң 50 чылынга. 14.20 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 —«Три весёлые смены». Уругларга үш сериялыг уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 16.10 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.40 — «Билдингирдаа болза, бүзүреңчиг эвес». 17.40 — Мультфильмнер. 18.00 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.30 — «Директор театра». Фильм-шии. 19.00 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Ыраккы Чөөн чүк пароходствозунуң далайжылары биле ужуражыышкын. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экранда—кинокомедия». 22.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.10—23.20 — Телемедээлер.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизизе. 8.25 — Душанбеден дамчыдылга. 9.00 — Куйбышев телестудиязының программазы. 9.55 — Документалдыг фильмнер. 10.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.10 —Ритмиктиг гимнастика. 11.40 «Кинопанорама». 13.05 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 13.40 — П. Загребельный. Чогаадыкчы ажылы. 14.40 — Белорус ССР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. 15.25—М. Ермолова аттыг Москваның драма театрының шиизи. «На краю бездны». Автору — Ф. Дюренматт. 18.00 —«Музыка киоскузу». 18.30 — «Делегейниң садтары болгаш парктары». 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Шеригжиткен хевирге ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — К. Поляков. «Серенада для мамы».

23 ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.50 — Л. Бетховен. № 15 соната. Пианист Д. Ранки күүседир. Венгрия. 9.15 — Документалдыг телефильм. 9.45 — «Оттуруңчу». 10.15 —«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.30 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.45 — Кедээниң ишчилеринге дамчыдылга. 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 —«Три веселые смены». Уругларга фильмниң 2-ги болгаш 3-кү сериялары. 16.25 — П. Неруданың шүлүк чогаалы. 17.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Зыкина ырлаар. 17.35—Мультфильмнер. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Аренада — цирк». 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Польша эстрада артистериниң концерти. 22.40—23.05 — Телемедээлер.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.20 — Эртем-нептереңдиг фильмнер. 9.00 —Орус чугаа. 9.30 — Чурукчулар дугайында. Скульптор С. Пименов. 10.15 — «Алдын Прага» деп телефестивальдың түңнел концерти. 11.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.35 —«Тоолдуң аалчылары». 13.40 — Бүгүдеге стадион. 14.10 — Ырак, чоокка ыры. Дамчыдылганы композитор В. Левашов чорудар. 14.50 — Ф. Тютчевтиң шүлүктерин ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Царев номчуур. 15.15 — Фильм-концерт. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.55 — «Ыры ынчаар төрүттүнер». 17.10 —«Моя судьба». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 18.30 — Суралгыг совет күүседикчилер — Ленинчи шаңналдың лауреады И. Архипова ырлаар. 19.30 — Шеригжиткен хевирге ССРЭ чемпионады. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Д. Шостакович. № 5 симфония. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Петля Ориона». Уран-чечен фильм. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Пахтакор». 23.45—00.30— СКА — «Динамо». (Киев).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 5-10 градус чылыыр, чамдык черлерге 2 градус соор, үш градус чылыыр. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 11—16 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 6—8, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Заложник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таинственный старик» 11.10, 15.10, **«Короткие рукава»** 9.30, 12.50, **«Я вышла замуж за тень»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На арене—Лурих» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жизнь так коротка» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«Зооветснаб» каттыжыышкынының складтары санажылга кылыры-биле 1984 чылдың октябрь 1-ден 20-ге чедир хагдынарын республиканың совхозтарының мал эмчилеринге **Тыва республиканың «Зооветснаб» каттыжыышкыны** дыңнадып турар.

КЫЗЫЛДЫҢ ПАТБ-ЗИ АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Хоорайларның болгаш хоорайлар аразының оруктарынга ажылдаар 1-2-ги класстың чолаачылары, септелге механиктери, контролёрлар, абонемент талоннары болгаш чорук билеттер нептередир кондукторлар, сумкалыг касса кассири, билет кассазынга кассир, кассеталар уштур кондукторлар, мотористер, агрегатчылар, токарьлар, автоэлектриктер, машина эдер слесарь-жестянщиктер, кол механиктиң килдизинге слесарь-сантехниктер хүндүс болгаш дүне-даа үелерде автобустар септээр слесарьлар, слесарьлар өөреникчилери, чурукчу-каастакчы негеттинип турар.

«Д» категорияның автобустарга ажылдаар чолаачыларның курузунга чыылданы үргүлчүлеп турар.

Өөренир хүусаазы 5 ай, өөредилге үезинде айда 90 рубль стипендия төлээр. Курсту доосканының соонда 2-ги класстың чолаачызының мергежилин тывыр.

Өөренип кирерде: хоорайга кирир бижидилгелиг, 20-ден куду эвес хар-назылыг. 8-ки класстан куду эвес билиглиг болур.

Өөредилге эгелей берген.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Дружба кудумчуда № 55 бажың. ПАТБ кадрлар килдизи. 8-тен 17 шакка чедир. телефон № 2-13-32.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарының 2-25-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75. пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13. чагаа килдизиниң 2-41-27. информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47. корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2046.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01364